

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

1 DECEMBER 1971

56e JAARGANG

No. 2826

Milieu en groei

Reeds vele malen hebben er in *ESB* artikelen gestaan over de voor- en nadelen van de economische groei, de welvaart en het welzijn. Meestal vonden deze artikelen hun oorzaak in een bij vele burgers bestaand misverstand over de economie. Dit misverstand is vaak een gevolg van een gebrek aan kennis van de economische wetenschappen. Hierdoor komt een polarisatie tot stand tussen voor- en tegenstanders van groei. Dat zo'n polarisatie onjuist gefundeerd is, heeft Prof. Albeda onlangs in dit blad duidelijk aangetoond¹. Ook de bedrijvigheid, die zich concentreert op het handhaven en opnieuw creëren van een schoon milieu, draagt bij tot het economische begrip „productie”.

Dikwijls wordt vergeten dat de economie een gedragswetenschap is, die pas grootheden kan meten, indien er duidelijke afspraken worden gemaakt. Het maken van deze afspraken heeft reeds vele economen hoofdbrekers gekost. Iedere econoom weet dat er in de eerste helft van deze eeuw veel discussie is geweest over wat wel en wat niet tot de productie moet worden gerekend. Vroeger was men van mening dat alleen de materiële productie tot de welvaart bijdroeg; thans is men van mening dat ook de immateriële productie (de diensten) hiertoe bijdraagt.

De laatste jaren ontstaat er een „ideologie” alleen de voortbrenging van goederen en diensten voor zover die bijdragen tot het welzijn van de mens, tot het nationale inkomen te rekenen. Dit heeft tot gevolg dat er een nogal krampachtig verschil tussen welvaart en welzijn wordt opgeroepen.

M.i. doen wij er verkeerd aan deze werkwijze te volgen; wie bepaalt namelijk of iets tot ons welzijn bijdraagt? Het klinkt misschien conservatief, maar om geen grote verwarring te veroorzaken, kunnen we beter voortgaan met het meten van het nationale inkomen, zoals we dat sinds de oorlog doen. In 1968 werd hier reeds door Drs. R. Iwema op gewezen².

Dit betekent echter niet dat we de productie maar gedachteloos moeten opvoeren. Juist nu blijkt duidelijk dat het begrip nationaal inkomen een afspraak is. Produceren kan zowel nadelige als voordelige gevolgen hebben. We hebben dan ook geen nieuw begrip nationaal inkomen nodig, maar economen en industriëlen die de beperktheid van de economische groei inzien. We mogen

tenslotte ook wel weten dat de economie een maatschappijwetenschap is die weinig exacte richtlijnen kan geven.

Al met al is er veel verwarring mogelijk. Deze verwarring komt zelfs voor in de preadviezen van Prof. Heertje en Mr. Van Rhijn voor de komende jaarvergadering van de Vereniging voor de Staathuishoudkunde. Mr. Van Rhijn wil aan de reeds bestaande economisch-politieke doelstellingen de doelstelling van leefbaarheid toevoegen. Om deze te verwezenlijken wordt de economische groei extra urgent, aldus Van Rhijn, want hieruit zullen de kosten, die verbonden zijn aan de verhoging van de leefbaarheid, gefinancierd moeten worden. Prof. Heertje denkt in dit verband aan een permanente loonmatiging.

M.i. hoeven deze beweringen niet juist te zijn. We dienen er in de eerste plaats rekening mee te houden, dat we in een vrije-markteconomie leven. Hierdoor zullen milieu-investeringen in de eerste plaats gefinancierd worden uit prijsverhogingen, die geen echte prijsverhogingen zijn omdat de produkten — zeker macro-economisch gezien — een hogere kwaliteit krijgen; het is terecht dat voor een hogere kwaliteit meer betaald moet worden. Uiteraard zal dit voor de consument hetzelfde gevolg hebben als een loonmatiging; de matiging komt via de „prijzen” tot stand. Wel moeten we beseffen dat deze problematiek slechts internationaal kan worden opgelost.

In de tweede plaats dienen we te bedenken, dat door milieu-investeringen een ander productie- en consumptiepatroon kan ontstaan. Ook milieu-investeringen dragen bij tot de productie. Bovendien is het niet uitgesloten dat door de noodzaak om te komen tot kostbare milieu-investeringen technische vernieuwingen ontstaan, die de kosten drukken en de produktiviteit opvoeren.

Heertje en Van Rhijn hebben alleen gelijk indien milieu-investeringen slechts als kostenfactor worden gezien. Of dit het geval is vereist meer wetenschappelijk onderzoek. Verder moeten wij er ons voor hoeden het milieu als kapstok voor een loonmatiging te gebruiken.

L.H.

¹ Prof. Dr. W. Albeda: *Groeien of niet groeien*, in „*ESB*” van 10 november 1971, blz. 990-1000.

² *MISHAN*deling van het nationaal inkomen, in „*ESB*” van 3 april 1968, blz. 307.

Inhoud

Milieu en groei	1069
Drs. R. Iwema: Een sociologische bestedingsmatrix	1070
Prof. Dr. F. Rogiers: Regionale revolutie	1071
Dr. H. J. Stokvis: Waarheen met het internatio- nale monetaire bestel?	1072
H. H. M. Foppe: Intrinsiek of rentabiliteit	1076
Havenonderzoek in de Philippijnen	1077
Drs. S. Grit en Prof. Dr. J. G. Lambooy: Regionale inkomensverschillen en werkloosheid in de bouw ..	1078
Dr. H. M. H. A. van der Valk: Nieuwe gedachten over een nieuwe universiteit	1080
Toets op taak	1083
Au-courant	1083
Boekennieuws	1085
Mededelingen	1087

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit
Redacteur-secretaris: L. Hoffman

Economisch-Statistische Berichten

Weekblad van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;

kopij voor de redactie:

postbus 4224. Telefoon:

(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 57,20 per jaar,
studenten f. 36,40, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Een sociologische bestedingsmatrix

We kunnen de verschillende inkomensbestedingen tegelijkertijd classificeeren naar een sociaal en een sociografisch criterium door de bestedingsrichtingen horizontaal te rangschikken naar overwegend arbeiders-, sociaal „gemengde” en overwegend middenstandsbestedingen en verticaal naar overwegend rurale, sociografisch „gemengde” en overwegend urbane bestedingen. Bepalend voor deze rangschikking is de sociale of sociografische groep bij welke het aan de desbetreffende bestedingsrichting bestede inkomenspercentage het hoogst ligt. We verkrijgen op deze manier een matrix met drie rijen en drie kolommen, die hieronder — in verband met de (vorm van de) beschikbare ruimte in verminkte toestand — is weergegeven. Het grondmateriaal is ontleend aan de resultaten van het Nederlandse budgetonderzoek 1963/1964, zoals deze zijn gepubliceerd in het *Jaarboek 1968* van de Sociale Statistiek der Europese Gemeenschap.

	Overwegend rurale bestedingen
Overwegend	1. brood en meel; melk en kaas; eetbare oliën en vetten; aardappelen; groenten; suiker; tabak.
	2. heren- en jongenskleiding; heren- en jongensschoeisel; stof, wol, babyuitzet.
	3. linnen- en beddegoed; niet-duurzame huishoudelijke artikelen.
	4. vaste brandstoffen.
	Sociografisch „gemengde” bestedingen
arbeiders-	1. koffie en thee; frisdranken.
	2. dames- en meisjesschoeisel.
	3. radio- en televisieapparaten, muziekinstrumenten.
	Overwegend urbane bestedingen
bestedingen	1. vis; fruit; jams, suikerhoudende artikelen.
	2. schoenreparaties.
	3. meubeltextiel; verwarmings- en huishoudelijke apparaten.
	4. gas.
	5. kapper, schoonheidssalon enz.
	6. wettelijke bijdragen sociale verzekering.
	Overwegend rurale bestedingen
Sociaal	1. vlees; eieren.
	2. dames- en meisjeskleiding.
	4. elektriciteit.
	Sociografisch „gemengde” bestedingen
„gemengde”	3. meubelen en vloerbedekking; duurzame huishoudelijke artikelen.
	4. vloeibare brandstoffen.
	7. reparatie en installatie woning.
bestedingen	5. toiletartikelen.
	7. huur en bijkomende lasten.
	8. boeken, kranten, tijdschriften; ontspanningsdiensten.
Overwegend	3. verzekeringspremies i.v.m. de huishouding.
	9. godsdienst.
	Sociografisch „gemengde” bestedingen
middenstands-	1. boter.
	3. reparatie en huur van huishoudelijke uitrusting.
	6. belastingen.
	9. verzekeringen i.v.m. personen; doktershonoraria.
	Overwegend urbane bestedingen
bestedingen	1. alcoholhoudende dranken.
	2. kledingreparatie; reinigen, verven, wassen.
	3. huishoudelijke hulp.
	8. opleiding.
	9. medische produkten; ziekenhuisverpleging.
	10. overnachtingskosten tijdens vakanties; verkeer; verteringen buitenshuis.
	11. schulden en leningen.

De lezer gelieve zelf na te gaan welke wijzigingen in de 11 onderscheiden bestedingsrubrieken optreden, wanneer hij zich in de tabel — telkens binnen één sociale groep — van de overwegend rurale, via de sociografisch „gemengde”, naar de overwegend urbane bestedingen beweegt.

R.I.

Regionale revolutie

Na voltooiing van zijn taak inzake herziening van de grondwettelijke bepalingen, maar zonder dat praktische uitwerking en uitvoering werd verleend aan alle nieuwe aanvaarde basisprincipes, werd het Belgische Parlement ontbonden. De verkiezingen van 7 november 1971 zijn achter de rug; wat zullen de hoofdbekommernissen zijn van de nog te vormen nieuwe regering?

Op basis van de verkiezingsprogramma's blijkt dat inzonderheid de economische, financiële en fiscale vraagstukken aan bod zullen komen. Maar het is even duidelijk dat het kiezerskorps definitief een regeling wenst voor het samenleven van de drie socio-cultureel-economische gewesten, Vlaanderen, Wallonië en Brussel, met een ver doorgedreven decentralisatie naar de gewesten.

In principe kan een dergelijke regionaliseringsrichting vrij gemakkelijk worden ingeslagen, omdat de grondbeginselen reeds werden vermeld in de Grondwet en in een paar andere raamwetten, die voor één gedeelte reeds gestalte kregen door de oprichting van nieuwe instituties (is dit een uiting van een typische ziekte van onze tijd, de „institutionalitis“?).

In de eerste plaats hebben we het principe van de „culturele autonomie“, waarop hier niet nader zal worden ingegaan; niet omdat ze onbelangrijk zou zijn, maar omdat ze voor het grootste gedeelte slechts raketings de sociaal-economische regionalisering betreft. Nochtans moeten de bevoegdheden van de cultuurraden, zoals die inzake onderwijs (beperkte macht), aanmoediging van navorsers, permanente opvoeding, sport, vrijetijdsbesteding en toerisme, niet worden onderschat in hun regionaliserende kracht; in het bijzonder wanneer men bedenkt dat het om socio-economische activiteiten gaat, gekenmerkt door een sterke groei, en waarvoor elke cultuurgemeenschap een volkomen zelfbeschikkingsrecht krijgt.

Enigszins anders is het gesteld met de *economische decentralisatie* waarvoor wettelijk slechts adviserende bevoegdheden worden toegekend aan de Gewestelijke Economische Raden (GER) en waarvoor studie- en uitvoeringstaken worden toevertrouwd aan de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappijen (GOM).

Hoewel de wet een uitdrukkelijke relatie met de planning voorschrijft, moet evenwel worden betoogd dat dit standpunt thans reeds als te eng en als voorbijgestreefd moet worden beschouwd. Deze relatie komt tot stand via de regionale directie van het Planbureau, waarvan de secties Vlaanderen, Wallonië en Brabant naar alle waarschijnlijkheid zullen functioneren in de schoot van de respectievelijke GER; m.i. is een dergelijke ontwikkeling foutief, omdat hierdoor de opstelling van een werkelijk nationaal plan sterk bemoeilijkt, zo niet onmogelijk zou worden. Inderdaad is het duidelijk, dat enkel al wegens de samenstelling van de GER de adviesbevoegdheden in de praktijk zullen worden omgebogen tot „quasi-bevelen“ voor de centrale overheid, omdat de adviezen geenszins zullen kunnen worden genegeerd, laat staan in de prullenmand kunnen worden geworpen (tenzij de voorgeschotelde „eisen“ klaarblijkelijk niet-realistisch of niet-operationeel zouden uitvallen). De recente ervaring schijnt aan te tonen dat deze ontwikkeling reële kansen maakt, als men bedenkt dat het de gewesten zijn, die onderhandelen met de Europese Gemeenschappen voor de toepassingsbeslissingen van de wet op de economische expansie. En dit is een extrapolerende interpretatie van de advies-opdracht van de GER inzake gewestelijke economische expansie.

De GER zullen in de praktijk bijgestaan worden door de GOM, die door de provincieraden opgericht moeten worden; het werkgebied kan één of meer provincies omvatten (voor Vlaanderen verwacht men vier, voor Wallonië één en voor Brussel

één GOM). Hun opdracht is:

1. bestudering van conceptie en promotie van economische ontwikkeling, ruimtelijke ordening, sociale uitrusting en gewestelijke infrastructuur;
2. wat betreft de uitvoering: het inzetten van eigen middelen voor bespoediging en uitbreiding van particuliere of overheidsinvesteringen; technische opdrachten voor werken; zelf industriële projecten op gang brengen met medewerking van de Nationale Investeringsmaatschappij, indien de privésector in gebreke blijft.

Het is te betreuren dat men van de gelegenheid niet geprofiteerd heeft om meteen te beslissen dat de bestaande intercommunale verenigingen en vennootschappen voor gewestelijke economische uitrusting geïncorporeerd zouden worden in de op te richten GOM. Dit zou één bron van moeilijkheden van coördinatie, van duplicaties en mogelijke verspillingen in de toekomst van de tafel hebben geveegd (waren de beheerders dan zo bezorgd voor hun rijke zetels?). Ondertussen staat er nog een andere bron van moeilijkheden voor de deur, namelijk de agglomeraties en federaties van gemeenten, die voor diezelfde domeinen bevoegdheden krijgen toegespeeld, die de gemeenten worden afgenomen.

Deze agglomeraties en federaties zijn nodig geworden, omdat de politiek van fusie der gemeenten onvoldoende succes heeft opgeleverd en de weerstanden tegen de impliciete afschaffing van lokale vleierende functies en zetels een activering en versnelling van het proces verhinderen.

De nieuwe instellingen zullen alleszins vooral technische bevoegdheden uitoefenen, maar de centrale bedoeling op lange termijn is duidelijk: een versterking van de regionale structuren. Het zal van deze instellingen (= mensen!) — die een origineel geheel uitmaken en in principe voldoende macht hebben — afhangen of de mogelijke regionale revolutie in België zal slagen.

Waarheen met het internationale monetaire bestel?

DR. H. J. STOKVIS

De maatregelen van President Nixon op 15 augustus 1971 maakten een einde aan het tijdperk van het internationale monetaire stelsel van Bretton Woods, dat was ingesteld in 1944. Dit stelsel was gebaseerd op vaste wisselkoersen, een vaste goudprijs, vrij kapitaalverkeer en vrijhandelsbeginselen, zoals die later werden samengevat in het GATT.

Willen wij weten waarheen wij moeten gaan zonder in dezelfde fouten te vervallen als in het verleden, dan moeten we weten, waarom het stelsel gefaald heeft.

Bretton Woods

Het stelsel van Bretton Woods was in wezen nog een goudwisselstandaard, die zich ontwikkelde als een dollarstandaard, en heeft als zodanig gefaald. De dollar werd alom aanvaard als internationale liquiditeit („international reserve money”) en een grote Eurodollar-deviezenmarkt ontstond met nieuwe problemen.

Het naar behoren functioneren van een goudwisselstandaard vraagt overeenstemming omtrent de doeleinden en het creëren en efficiënt gebruiken van middelen om deze te bereiken.

De doeleinden zijn: 1. het constant houden van de wisselkoersen (het wezen van de internationale standaard); 2. het zoveel mogelijk voorkomen van inflatie en deflatie (het wezen van de geldstandaard).

De middelen zijn: de betalingsbalansen op korte en lange termijn in evenwicht houden door kapitaalbeweging uit te lokken, of omgekeerd af te remmen, te doen stoppen en van richting te doen veranderen; in tweede instantie goud en deviezen te laten afvloeien, omgekeerd te ontvangen; in derde instantie de ruilvoet te doen aanpassen via de prijsniveaus. Voorwaarden daartoe zijn: a. een effectieve kredietpolitiek van circulatiebanken, individueel en gecoördineerd; b. soepele prijzen en inkomensstructuren; c. soepele en gecoördineerde begrotings- en belastingpolitiek; d. gecoördineerde conjunctuurpolitiek.

Met de doeleinden kon men zich in het algemeen wel verenigen, maar men bereikte deze niet omdat de middelen daartoe niet meer afdoende waren. Aan de voorwaarden kon niet meer worden voldaan om de volgende redenen:

a. de Eurodollar-deviezenmarkt werkte, in een tijd van onzekerheid en speculatie, ontwrichtend t.a.v. de kredietpolitiek der circulatiebanken¹;

b. de prijzen en inkomensstructuren waren te star geworden en alleen inflationistisch georiënteerd (inkomensverhogingen boven produktiviteitsstijgingen);

c. budgetpolitiek is bijna altijd expansief en daarmee eveneens inflationistisch.

De wil en het vermogen om „de regels van het spel” aan beide zijden te spelen, om het evenwichtsmechanisme te doen functioneren, verdwenen².

Het geheel ging mis toen de betalingsbalansverhoudingen tussen de Verenigde Staten enerzijds en Japan, West-Europa (vnl. Duitsland) en Canada anderzijds zich chronisch ontwikkelden ten nadele van de Verenigde Staten. Het zwaartepunt van de goudvoorraden („ultimate reserve”) verplaatste zich naar West-Europa en Japan, terwijl de Verenigde Staten, als leider van de dollarstandaard, gekoppeld aan het goud, voor het veilig stellen van de steeds stijgende verplichtingen van dollars die aangeboden zouden kunnen worden voor inwisseling voor goud, juist een steeds grotere goudvoorraad van node hadden.

Waarom werd de betalingsbalanspositie van de Verenigde Staten zo ongunstig? Voornamelijk door de posten buiten de handelsbalans, t.w. de ontwikkelingshulp en de militaire hulp aan ontwikkelingslanden en bondgenoten, en de investeringen in het buitenland. Het geheel werd versterkt door een kapitaalbeweging op korte termijn naar Europa, door voordeliger rendement of door wantrouwen in de dollar.

De door de Verenigde Staten gevolgde politiek kwam neer op pogingen om de nationale economie te herstellen en zowel de werkloosheid als de inflatie te bestrijden, zonder zich in belangrijke mate te bekommeren om het effect daarvan op hun betalingsbalansdynamiek en de gevolgen daarvan voor hun partners.

De nieuwe crediteur-landen richtten zich vnl. op het stabiel houden van hun nationale economie en probeerden daartoe de toevoer van liquiditeiten te steriliseren en de inflatie af te remmen.

De Verenigde Staten beschuldigten de crediteur-landen (vnl. Japan, Duitsland en Frankrijk) een goudhoardingpolitiek na te streven, i.p.v. hun valuta te revalueren. De crediteur-landen beschuldigten de Verenigde

¹ Zie Drs. W. J. Ferkrans en Drs. G. J. Lanjouw: *Enkele aspecten van de Euro-dollarmarkt (III)*, in „ESB” van 8 september 1971, blz. 798.

² In mijn proefschrift: *Dr. H. J. Stokvis: „Bretton Woods en het internationaal monetair bestel”, 1948, Uitg. Stenfert Kroese, Leiden, schreef ik op blz. 2: „Nu na den tweeden wereldoorlog is de achtergrond een andere geworden. Een grote verandering is, dat het op langen duur in evenwicht houden van de betalingsbalansen door middel van aanpassing der prijsniveaus niet meer mogelijk geacht wordt en ook niet meer wenschelijk geoordeeld wordt”.*

Staten ervan intern geen orde op zaken te willen stellen. Echter missen beide beschuldigingen naar mijn mening rechtvaardiging. De beheersing van de oorzaken, aan beide zijden, wordt tekort. Het gevolg was overal inflatie, maar in verschillende mate.

De maatregelen van 15 augustus en de reacties daarop waren alle in strijd met de ideeën van Bretton Woods en het GATT en betekenden een schending van formele overeenkomsten. M. Giscard d'Estaing had daarin gelijk. Dit geldt zowel t.a.v. de protectiemaatregelen en het scheppen van een zwevende dollar in de Verenigde Staten als t.a.v. het kunstwerk van zwevende valuta- en dubbele valutamarkten elders, alsmede van het, ieder op eigen wijze, beperken van de vrijheid van het internationale kapitaalverkeer. De eenheid was zoek. Een chaotische toestand was ontstaan, die indien voortgezet, slechts kan leiden tot een belemmering van de internationale handel (zie Denemarkens jongste maatregel van 10% extra invoerrechten) en een teruggang in de economische ontwikkeling van de wereld.

En de standaard zelf, de waarde van het goud? Door de steeds stijgende behoefte aan goud voor industriële doeleinden en door het wantrouwen tegen de dollar en het internationale geldstelsel, zien wij de prijs van het goud op de vrije markt stijgen tot één troy ounce = \$ 43 en hoger, tegen de goudprijs volgens Bretton Woods van één troy ounce = \$ 35.

Huidige pogingen om uit de crisis te raken

Waarheen van hier? Wat is er gebeurd sinds 15 augustus, en wat moet er verder gebeuren? Beraadslagingen vonden plaats in EG-verband, verruimd met het advies van het Verenigd Koninkrijk. In de bijeenkomst van de „Club van Tien” in Londen van 17 en 18 september vonden wij een verenigd front van negen landen tegenover de Verenigde Staten en een zeker begrip tussen beide standpunten. De negen landen wensten herstel van goudpariteiten op herziene basis (revaluatie van enkele hunner valuta), een devaluatie van de dollar en het afschaffen van de 10% extra invoerrechten van de Verenigde Staten.

De Verenigde Staten wensten een zodanige revaluatie van de andere geldeenheden t.a.v. de dollar (en het goud) en een zodanig participeren in hun externe verplichtingen, dat hun betalingsbalans weer in evenwicht zou komen. Verder een liberalisatie van de invoer in Japan en verandering in hun afrekeningsmethoden van hun internationale handel. Japan placht de dollars, verdiend met export, direct te verkopen tegen nationale valuta en de dollars, benodigd voor betaling van de invoer, op termijn te kopen, de zgn. „leads and lags”, die de dollarpositie verder verzwakten. Een werkkommissie werd ingesteld om het werkelijke tekort op de Amerikaanse betalingsbalans vast te stellen. De schattingen variëren tussen 8 en 13 mrd. dollar.

Intussen werkte het Internationale Monetaire Fonds, met leiding van de heer Schweizer, een reorganisatieplan uit voor een herziening van wisselkoerspariteiten. Het Europese parlement sprak zich uit voor vaste goudpariteiten van Europese valuta met geringe onderlinge wisselkoersschommelingen en een voorlopig zweven met grotere spreidingen van valutaschommelingen t.o.v. andere landen.

President Pompidou propageerde tijdens zijn persconferentie op 23 september herstel van goudpariteiten, vaste wisselkoersen met kleine spreiding van valuta-schommelingsgrenzen, monetaire reserves bestaande uit goud, SDR's met een bepaalde, zwakkere diversiteit van deviezen (dollars) en de een of andere regeling ter beheersing van de 50 tot 60 mrd. mobiele Eurodollars. Verder pleitte hij voor het wederom volgen van de „regels van het spel” om evenwichtsstoornissen in de betalingsbalansposities te herstellen. In Europa zou een coördinerende Raad van Gouverneurs van circulatiebanken, bekleed met uitvoerende macht over het beheer van de Europese monetaire reserves en de grote kapitaalbewegingen, kunnen bijdragen om de economische en monetaire Europese Unie te verwezenlijken.

De Jaarvergadering van het IMF, de BIRD, IFC en IDA in Washington aan het einde van september bracht niet veel nieuws. Het versterken van de positie van de SDR's werd bepleit, zodat deze gedeeltelijk en geleidelijk de plaats zouden kunnen innemen van de dollar.

Sindsdien heeft een bespreking in Parijs plaats gehad van Working Party 3 van de OECD, om de reële correcties in de wisselkoersverhoudingen uit te rekenen, zonder daar echter uit te kunnen komen. Vervolgens verzocht de Raad van Ministers van de EG aan de Europese Commissie een „working paper” samen te stellen over de te nemen monetaire en handelspolitieke maatregelen. Op grond daarvan wil de Raad gezamenlijk een gesprek aanknopen met de Verenigde Staten. Intussen ging, namens de EG, een oriënterende commissie bestaande uit Dr. Mansholt en Dr. Dahrendorf naar de Verenigde Staten om met hun collega's van gedachten te wisselen over de respectievelijke standpunten. Ondertussen is Japan aan het liberaliseren van de invoer geslagen en heeft het maatregelen getroffen tegen de verfoede „leads and lags”-praktijken. Verder heeft Japan voor de textiel- en staalexport naar de Verenigde Staten zich „vrijwillig” beperkt. Het disagio van de dollar t.o.v. de yen bedraagt op het moment van schrijven ongeveer 8%, t.o.v. de Duitse mark 9% en t.o.v. de Canadese dollar 7%. Verder begint men in het Congres van de Verenigde Staten rijp te worden voor het idee van een eventuele devaluatie van de dollar t.o.v. het goud.

Tot zover wat er is gebeurd. „Het begint wel te dagen in het Oosten en het Westen” vind ik. Wat moet er nu verder gebeuren?

Het lijkt mij verstandig om, wat logischerwijze moet gebeuren, rekening houdend met de historische ontwikkeling van het geldwezen en met wat er al is gebeurd na 15 augustus en met wat in de gedachtenwisselingen sindsdien naar voren is gekomen, het: „waarheen van hier?” daarop af te stemmen.

„Grondstoffenprijsniveau-indexstandaard”

Wat de doeleinden betreft is men het erover eens dat moet worden teruggekeerd naar een internationaal geldstelsel, waarbij deflatie en devaluatie zoveel mogelijk voorkomen moeten worden. Men wil terug naar goudpariteiten, d.w.z. voorlopig terug naar het goud. Ik zou willen voorstellen te besluiten tot een „overall” stijging van de goudprijs. Het is niet verdedigbaar, in een tijd van algemene inflatie, de prijs van één goed: goud, constant te willen houden. De koopkracht van het goud

t.o.v. andere goederen is toegenomen (zie de goudprijs op de vrije goudmarkt). En is het niet wenselijk de rentabiliteitskansen van de goudproductie te stimuleren, gezien de toenemende wereldvraag naar goud voor niet-monetaire doeleinden? En daarmee is het prestigevermogstuk voor de Verenigde Staten als enige grote mogendheid te moeten devalueren tevens uit de weg geruimd.

Maar moet goud opnieuw de standaard worden? Ik acht de tijd aangebroken voor het instellen van een echte „onregelbare” geldwaardestandaard, in internationaal overleg: het uitwerken van een herzien stelsel van Bretton Woods, waarbij een echte geldstandaard wordt ingebracht, waarop geen invloed meer uitgeoefend kan worden.

Nadat de meest urgente maatregelen genomen zullen zijn betreffende een stijging van de goudprijs tegelijkertijd met een herziening van de wisselkoerspariteiten, is de tijd rijp om een nieuwe Monetaire Conferentie door het IMF bijeen te laten roepen, nadat deze grondig voorbereid is door de „Club van Tien”.

Als toekomstige internationale geldstandaard zou ik willen voorstellen, niet alleen de koopkracht van het goud te nemen en van de SDR's; van de laatste wordt de hoeveelheid min of meer willekeurig geregeld en wordt de koopkracht tot nu toe ook weer uitgedrukt

in goud. Waarom niet naast het goud andere metalen, ferro en non-ferro, te voegen en grondstoffen als ertsen, olie, fosfaat, graan, vlees, rijst, copra, palmolie, koffie, cacao, rubber enz.; allemaal artikelen die internationaal verhandeld worden en waarvan de standaardkwaliteiten internationaal erkend zijn. Van de prijzen van deze artikelen moet een gewogen gemiddelde worden vastgesteld. Gewogen naar de belangrijkheid van de handel erin, om de waardemeterfunctie van het geld zoveel mogelijk tot haar recht te laten komen³. Deze index moet constant worden gehouden. De waarde van het geld wordt dan niet langer gemeten ten opzichte van de koopkracht van één goed, het goud, maar direct gemeten met de koopkracht van het geld t.o.v. het als basis gestelde goederenpakket. Het doel deze index te stabiliseren moet bij internationaal verdrag worden vastgesteld. Op deze wijze wordt het ondergeschikt worden van de monetaire politiek van welk land ook aan die van een ander land voorkomen. Een onafhankelijke geldstandaard is dan geschapen. Door dit grondstoffenprijsniveau constant te houden, voorkomt men zowel deflatie als een overmatige inflatie.

Wanneer wij uitgaan van het beginsel, dat de monetaire autoriteiten te zamen met de overheid, werkgevers en werknemers, in staat zijn de koopkracht van het geld te regelen (door de hoeveelheid geld in omloop), dan is de taak: een bepaald realiseerbaar prijsniveau constant houden zonder daarvoor een voorraad grondstoffen te behoeven aanhouden. Dus in tegenstelling met de door Goudriaan, Tinbergen, Kaldor en M. Mendes-France voorgestane grondstoffenpakketstandaardgedachte met grondstoffenpakket-reserves, hetgeen praktisch niet uitvoerbaar is. Het aanhouden van dergelijke reserves is ook niet nodig, het zou slechts verspilling betekenen.

Wat is hierbij de rol van het goud en van de SDR's? Wel, de rol van beide als internationaal betaalmiddel en „ultimate reserve”, zou ik voorlopig willen handhaven, en daarmee voorlopig de goudreserves der circulatiebanken. De goudprijs zou ik, evenals vroeger, constant willen houden, d.w.z. voorlopig c.q. op grondstoffenindexbasis.

Is het mogelijk om de goudprijs te stabiliseren onder deze „grondstoffenprijsniveau-indexstandaard”, zoals ik deze willen noemen? M.i. wel. Bij een herstel van de vrije monetaire goudmarkt, waarbij de monetaire goudprijs opgetrokken wordt tot de vrije niet-monetaire goudmarktprijs, en het opnieuw vrij inwisselbaar stellen van geld in goud en omgekeerd tegen vaste prijzen (als voorheen), wordt de geld- en goudwaarde wederom gelijk gehouden. De koopkracht van het goud wordt dan automatisch op de vaste grondstoffenprijsniveau-indexwaarde (de standaardwaarde) gehouden. Neemt de niet-monetaire behoefte aan goud meer toe dan de monetaire — wat te verwachten is — dan zien wij het goud langzamerhand verdwijnen uit de goudreserves der circulatiebanken en kan het goud gedemonetiseerd worden (ik volg hier geheel de gedachtegang van Prof. Triffin) en opgevangen worden door SDR's en kunnen Europese

(I.M.)

Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 366.9 miljoen
Grootste bank van Friesland

Friesland Bank

Vestigingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Loeuwarden

³ Het erbij invoegen van industriële eindprodukten, hoewel theoretisch wenselijk, is door het gemis aan standaardkwaliteiten moeilijk uitvoerbaar.

geldeenheden geleidelijk vervangen worden door een Europese geldeenheid (te noemen Europas of Euros of Ropas) en andere deviezen, w.o. dollars. De SDR's zouden voorlopig nog in goud gewaardeerd moeten blijven en later, zodra de internationale geldstandaard is vastgesteld, in de nieuwe geldstandaard. De Euros zouden heel goed geschapen kunnen worden via de BIS, evenals de SDR's door het IMF. Zodra de Europese Monetaire Unie een werkelijkheid kan worden, zullen alle nationale geldeenheden vervangen worden door fiduciair geld op Eurobasis (EG-bankbiljetten en giraalgeld uitgedrukt in Euros).

Een belangrijk voordeel van deze te ontwikkelen internationale standaard is, dat de ontwikkelingslanden automatisch geholpen worden door het stabiliseren van het prijsniveau van de grondstoffen.

Constant houden van de wisselkoersen

Nu het andere doel, waarover men het vroeger eens was: het constant houden van de wisselkoersen. Men wil wel weer tot een geordend geheel komen. Men is het erover eens, dat een herziening van pariteiten nodig is, en wel op reële koopkrachtbasis. De juiste percentages zijn niet zuiver te berekenen. Het vrije zweven geeft deze ook niet, daar de factoren aan de vraag- en aanbodzijden niet normaal zijn. Het geheel is een kwestie van inzicht — men zal wel tot een bepaalde benadering komen — en verder is het een politieke kwestie van onderhandelen en afhandelen, uit een standpunt waarvoor de grote betekenis van het niet laten stagneren van de wereldhandel bepalend behoort te zijn. Dit zou moeten geschieden op de komende Ministersvergadering van de „Club van Tien” die in december in Rome wordt gehouden.

Wat betreft het probleem van grote of kleine wisselkoersfluctuatiegrenzen zijn de Verenigde Staten, het Europese Parlement en het IMF eventueel voor grote marges: tot 3% aan beide zijden. Voor de wisselkoersen binnen de EG is men voor nauwe grenzen. Hoewel ik het eens ben met President Pompidou, dat nauwe grenzen overal gewenst zijn — als men eraan denkt, dat reeds 1% verschuiving de internationale handel in produkten met geringe winstmarges, als cement, betonijzer, kunstmest e.a., aantast — zal dat waarschijnlijk niet „haalbaar” zijn. Voor Europa kan men in elk geval tot nauwe grenzen overgaan om de Monetaire Unie voor te bereiden. De ideeën van Drs. G. van den Berge, in *ESB* van 8 september, blz. 792, van „een combinatie van ruime marges en geringe, zo nodig frequente pariteitswijzigingen tot bijv. 2 à 3% per jaar”, is niet aan te raden. Dit „moving peg system”, als idee ook genoemd door Prof. Schiller, is niet nieuw. We vinden het bij Irving Fisher in zijn „compensated dollar”-voorstel⁴. Het is door hem verlaten, omdat hij inzag dat het geen goed systeem was, omdat het wezen van de internationale standaard: wisselkoersen constant houden, daardoor terzijde wordt geschoven en bovendien, bij voortdurende ruilvoetverandering in één richting, de speculatie toch niet te vermijden is.

De vraagstukken betreffende de middelen zijn:

a. Om een efficiënte kredietpolitiek mogelijk te maken, moet de Euro(dollar)deviezenmarkt — en het behoeven geen Eurodollars te zijn, andere Eurodeviezen

kunnen even ontwrichtend werken — in goede banen worden geleid (indijken en regelen als een waterhuishouding). Door gecoördineerd optreden van de circulatiebanken moeten het aanbod en de vraag geregeld kunnen worden (bijv. door quota vast te stellen). Een Raad van Gouverneurs van circulatiebanken van de „Club van Tien” is hier het aangewezen orgaan. De mobiele dollars zou ik willen reduceren en vasthechten door de Verenigde Staten een soort „Dawes-lening” te laten aangaan (bijv. met annuïteiten) om de Eurodollars langzamerhand uit de markt te kunnen nemen. De BIS zou hierbij kunnen worden ingeschakeld.

Voor de „EG alleen”, is een Monetaire Unie na te streven, zoals Minister Werner voorgesteld heeft, maar welke slechts te verwezenlijken is, indien de Economische Unie een werkelijkheid is geworden en de inkomens- en prijspolitiek en budgettaire politiek gecoördineerd zijn. Een Raad van Gouverneurs van Europese circulatiebanken is daarvoor zeker nuttig. Uitvoerende macht t.a.v. het centraliseren en beheren van de gouden deviezenvoorraden in Europa is pas wenselijk als de Economische en Monetaire Unie een werkelijkheid is geworden.

b. Om tot soepele prijzen en inkomensstructuren te komen, zal men de salarisverhogingen moeten beperken tot de produktiviteitsstijging.

c. Voor een soepele budgettaire en conjunctuurpolitiek is ook internationale coördinatie nodig. Voor Europa lijkt mij de EG het aangewezen orgaan. Voor de „Club van Tien” de OECD.

Een continue coördinatie van monetaire, budgettaire en inkomenspolitiek is noodzakelijk voor elk internationaal geldstelsel.

Tot slot zou ik gaarne de Verenigde Staten willen helpen hun betalingsbalans te verlichten, door de kosten van hun troepen in Europa over te laten nemen door de andere NATO-landen, althans de Europese. Verder door de NATO-kosten meer voor rekening te laten komen van de leden buiten de Verenigde Staten. Voorts het voeren van een minder protectionistisch gerichte Europese agrarische politiek, waardoor hun belangrijke graan- en soja-productiesectoren meer kansen worden gegeven.

Verder zou ik vanuit de „Club van Tien” een nieuwe Kennedy-ronde willen laten entameren om de handelsbelemmeringen zo snel mogelijk op te doen ruimen. (Het opheffen van de Amerikaanse en Deense tijdelijke 10% extra invoerheffingen is bij dit alles als vanzelfsprekend beschouwd).

Een echte geldwaardstandaard inbrengen in het internationale geldstelsel is nodig⁵. De uitdaging van het scheppen van een „more sophisticated international monetary system” gebaseerd op de geschiedenis, de ervaringen en de logica, is de huidige generatie van leiders m.i. wel toevertrouwd.

H. J. Stokvis

⁴ Irving Fisher: *A Compensated Dollar*, in „*Quarterly Journal of Economics*”, Vol. 27, 1912/13.

⁵ In het eerder geciteerde proefschrift schreef ik op blz. 326: „Een evenwichtsmechanisme in een internationaal geldstelsel zonder onafhankelijke geldstandaard is gelijk een schip in de mist zonder kompas”.

Intrinsiek of rentabiliteit

Een beschouwing over de overname van een onderneming

H. H. M. FOPPE*

Er zal wel geen accountant, bedrijfseconoom of fiscaal consulent zijn, die niet eens als adviseur betrokken is geweest bij de onderhandelingen die betrekking hebben op het uitbrengen van een bod op een onderneming (onverschillig de juridische structuur daarvan) of het bepalen van een ruilvervoet. Om dit onderwerp, dat naar zijn aard nogal omvangrijk is, te beperken zij nu reeds vastgesteld, dat hier geen aandacht zal worden geschonken aan de in het oog te houden fusieregels en — dit laatste om pragmatische redenen — dat met name alleen die aspecten zullen worden nagegaan, die betrekking hebben op naamloze vennootschappen.

Hoe te handelen bij overname

Het is reeds tientallen jaren geleden, dat ter zake van de waardering van aandelen in de literatuur een drietal factoren werd genoemd die relevant zijn, namelijk de intrinsieke, de rentabiliteits- en de rendementswaarde. Men ging ervan uit, dat bijna steeds de eerste twee aspecten van betekenis waren en dat, al naar het onderhavige geval, aan een van deze aspecten een in onderling overleg vast te stellen gewicht zou worden toegekend.

Ik meen nu, dat het uitgangspunt, zoals hier aangegeven, foutief is, waarbij niet wil worden beweerd, dat men in de praktijk voor de eindbeslissing nooit zijn toevlucht zal nemen tot de traditionele beschouwingswijze; het gaat dan echter in wezen niet meer om een juiste — of bij benadering juiste — berekening, maar om een subjectief standpunt van een aspirant-koper of verkoper ter zake van bied- of laatprijzen.

Indien men een onderneming wil verwerven, gaat het om het *resultaat* dat men wil bereiken door aankoop van de technische unit, belichaamd in aandelen, en wel om dit bedrijf verder te voeren in ongewijzigde ondernemingsvorm, hetzij geïntegreerd — juridisch of commercieel — met een bedrijf of onderneming waarover men reeds de beschikking heeft. Het gaat dus om de *toekomstige* winsten, die men rekent te zullen behalen en *omdat* die toekomstige winsten nog in de schoot der goden verborgen plegen te liggen, nemen wij onze toevlucht tot het analyseren van enige recente jaren, normaliseren die voor zover nodig, d.w.z. corrigeren die voor de invloeden die het over te nemen bedrijf zal ondergaan indien het deel gaat uitmaken, resp. onder de directe beschikkingsmacht komt te staan van de geïnteresseerde.

De ontwikkelingslijn van enkele voorbije jaren, zowel in bruto omzetten als in netto ontvangsten en kosten-niveau, zal men via extrapolatie gaan doortrekken naar de toekomst. Hoever men hierbij zal gaan hangt van vele omstandigheden af, maar bij voorkeur niet verder dan het aantal jaren dat tot het historisch onderzoek heeft bijgedragen.

Bij ontwikkelingen zonder tussenliggende „knikken” verloopt de trendlijn steiler dan wanneer tussentijds negatieve groei-ontwikkeling heeft plaatsgevonden. Voorts meen ik, dat de invloed, die van het overnemende bedrijf zal kunnen uitgaan op de omzetten, buiten de beoordeling der rentabiliteit behoort te blijven, omdat dit een groei-impuls is die niet tot het „credit” van het over te nemen bedrijf verdient te komen. Wel zal men de niveau-opvijzeling der onkosten moeten incalculeren, die rechtstreeks en onvermijdbaar ontstaat door het toetreden van de over te nemen unit tot de overnemende. Bedoeld worden hier vooral salaris-aanpassingen in de ruimste zin (primair en secundair) en pensioenverbeteringen. Ook de kosten van organisatielacunes, bijv. kosten van interne en externe controle, moeten worden geraamd en gecorrigeerd. Na het verrichten van dit cijferwerk kan de onderzochte periode worden gemiddeld, waarbij men zou kunnen uitgaan van de totale periode (historische en toekomstige), of alleen van de toekomstige. Deze laatste aanpak lijkt theoretisch juist, hoewel in de praktijk dikwijls alleen de historische reeks of het laatste jaar wordt gebruikt.

Kiezen van de rentevoet

Een volgende stap is het kiezen van de rentevoet bij de kapitalisatie. Hiervoor wordt dikwijls genomen de vigerende rentevoet voor lang vreemd vermogen, dat de overnemende onderneming zou kunnen lenen, verhoogd met een „opslag” voor de risicofactor. Is de eerstbedoelde rentevoet bijv. 8%, dan zal worden gewerkt met bijv. 9% in een geval dat bedrijfsconjunctureel rustig verloopt en 10% in een meer aan schommelingen onderhevig voorbeeld enz.

Achtereenvolgens zal de rentabiliteitswaarde $12\frac{1}{2}$, 11 of 10 maal het genormaliseerde jaarresultaat bedragen. Interessant is het daarbij op te merken, dat men ter beurze goede aandelen kan aanschaffen tegen dikwijls veel voordeliger voorwaarden, maar voor het verkrijgen van een pakket van enige betekenis, met name voor een meerderheidspakket, zal dikwijls aanzienlijk meer moeten worden betaald. Ook moet eraan worden herinnerd, dat het jaarresultaat tevoren is verminderd met vennootschapsbelasting. De koper wil zijn becijferingen baseren op *netto winst*.

Om het gestelde doel te bereiken, zal de verkrijgende onderneming alle — of nagenoeg alle — aandelen in de onderneming moeten verwerven om een zgn. „fiscale

* De auteur is registeraccountant.

eenheid" te kunnen bedingen, of, zo dit niet bereikbaar is, een pakket in die omvang, dat op deelnemingsvrijstelling aanspraak kan worden gemaakt.

Indien partijen hun transactie op basis van een dergelijke genormaliseerde rentabiliteitsprognose willen realiseren, kan het toch voorkomen, dat hierop nog correcties moeten worden toegepast. De rentabiliteitswaarde impliceert het theoretisch bruikbare *genormaliseerde* resultaat. Dit is alleen mogelijk als het bedrijfscomplex „gaaf" is, d.w.z. als geen achterstallige voorzieningen moeten worden gevormd. Als voorbeelden worden hier genoemd: een wenselijke aanvulling van de voorziening op debiteuren of een „tekort" in het pensioenfonds, omdat de voorwaarden van het overnemende bedrijf gunstiger zijn en bij integratie een „ophoging" van het fonds nodig blijkt. Beide voorzieningen kunnen „netto fiscaal", d.w.z. onder aftrek van vennootschapsbelasting, worden berekend. Tenslotte kan een aanpassing van de rekening „fiscale latenties" uit hoofde van herwaardering, c.q. divergentie tussen commercieel en fiscaal vermogen nodig blijken.

Rol van het intrinsieke vermogen

Speelt het intrinsieke vermogen bij deze benadering dan geen rol meer? In de eerste plaats blijft het van belang het intrinsieke vermogen nauwkeurig te berekenen. Blijkt het uiteindelijk, na verwerking der gewenste aanvullingen, lager dan de berekende rentabiliteitswaarde, dan stelt het excedent van de rentabiliteitswaarde t.o.v. intrinsieke waarde goodwill voor; een nadelig verschil van de intrinsieke waarde t.o.v. rentabiliteitswaarde, een negatieve goodwill.

Vervolgens kan de verkoper bij de onderhandelingen

niet zelden een zodanige positie innemen, dat hij minstens de intrinsieke waarde kan bedingen ongeacht de rentabiliteit. Dit kan zijn in die gevallen, dat het bedrijfscomplex ongeacht de rentabiliteit een zodanige verkoopwaarde heeft, dat liquidatie onder berekening van de liquidatiekosten voor de verkoper realisabel is. Wanneer dus het in de vennootschap aanwezige onroerende goed een hoge „objectieve" waarde heeft en/of in het bedrijfskapitaal courante en soms buiten het noodzakelijke bedrijfsvermogen aanwezige liquiditeiten of beleggingen voorkomen die gemakkelijk kunnen worden gerealiseerd. Ook in die gevallen, dat de verkoper weet, dat een van de grond af nieuw te vestigen bedrijf door een aspirant-koper voor deze laatste belangrijk duurder zal uitkomen dan verwerving van het aandelenpakket.

Of men bij onderhandelingen van deze aard nog zijn toevlucht wil nemen tot de „fictie" van het al dan niet gewogen gemiddelde van de intrinsieke of rentabiliteitswaarde doet niet aan het feit toe of af, dat *in beginsel* de rentabiliteitswaarde voor dergelijke transacties de doorslag dient te geven.

Tot dit moment hebben wij ons vooral bezig gehouden met de aspecten van een bod, implicerend een betaling in contanten of daaraan gelijk te stellen waarden (obligatielening of schuldbekentenis). Indien er sprake is van ruil van waarden, omdat de overnemende vennootschap de koopsom gaat betalen in haar eigen aandelen, kan het van belang zijn voor de overnemende onderneming, dat bij plaatsing van haar aandelen een belangrijk reservesurplus kan ontstaan, groter al naar gelang haar „ruilkoers" hoger is dan pari, een aspect dat gunstig kan zijn met betrekking tot zijn zichtbaar balansvermogen en zijn uitdelingspolitiek.

H. H. M. Foppe

Havenonderzoek in de Philippijnen

Samen met het Britse ingenieursbureau Sir William Halcrow and Partners heeft het Nederlands Economisch Instituut opdracht ontvangen voor een havenonderzoek in de Philippijnen. Opdrachtgever is de Internationaal Bank for Reconstruction and Development (Wereldbank) te Washington D.C., die voor deze opdracht optreedt als uitvoerend orgaan van het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP). Deze studie, waarbij ook de Britse raadgevende bureaus Economic Associates Ltd. and Urwick International Ltd. zijn betrokken, zal ongeveer een jaar duren en heeft betrekking op een viertal havens, te weten Batangas en Tabaco op Luzon en Cagayan de Oro en General Santos op Mindanao.

Het doel van de studie is het doen van aanbevelingen aan de regering van de Philippijnen met betrekking tot de technische en economische merites van verbetering en uitbreiding van de outillage en capaciteit van de vier genoemde havens.

De Overzeese Projecten Afdeling van het Nederlands Economisch Instituut, die de leiding heeft van het economische deel van de studie, zal zich in het bijzonder bezighouden met:

- a. verwachte toekomstige goederenstromen in de betrokken havens, mede gebaseerd op scheepvaartontwikkelingen in Z.O.-Azië en de te voeren havenpolitiek door de Philippijnse regering;
- b. het beoordelen van de economische consequenties van voor te stellen optimale investeringsprogramma's.

Het onderzoek zal vrijwel volledig in de Philippijnen plaatsvinden en een aantal medewerkers van het NEI is daarom reeds in Manilla gestationeerd. De leiding van dit economische onderzoek berust bij Drs. E. H. Mulder, adjunct-directeur van het NEI en leider van de Overzeese Project Afdeling.

Regionale inkomensverschillen en werkloosheid in de bouw

DRS. S. GRIT

PROF. DR. J. G. LAMBOOY*

Vanuit de Tweede Kamer werd door de afgevaardigde Van den Doel (PvdA) op 11 augustus 1971 een aantal vragen gesteld aan de minister van Sociale Zaken¹. Een van deze vragen luidde: „Is het de Regering opgevallen dat de werkloosheid onder bouwvakkers in de zgn. B en U-sector (waaronder ook de woningbouw valt) met liefst 122% is toegenomen?” (vermoedelijk wordt als periode genomen de eerste helft van 1971).

Daaraan wordt de volgende vraag gekoppeld: „Is de Regering bereid reeds nu de overtollige arbeidscapaciteit in de bouwvakken te benutten voor een snellere leniging van de woningnood?” De minister antwoordde hierop onder meer dat er *nog* geen sprake is van een reële overtollige arbeidscapaciteit in de bouwnijverheid.

Bij ons rees nu de vraag of er sprake is van een samenhang tussen de werkloosheid in de bouw en de regionale inkomensverschillen. Het zal namelijk een ieder duidelijk zijn dat de werkloosheid in de bouwsector belangrijke regionale verschillen vertoont. Dit hangt mede samen met het feit dat in de gebieden buiten de Randstad vele bouwvakkers voormalige landarbeiders en zoons van kleine boeren zijn. Er is weliswaar in deze regio's een vermindering van het percentage agrariërs in de beroepsbevolking opgetreden, maar het structuurprobleem heeft zich verbreed en heeft zich voortgeplant in de bouw. Wel is als belangrijk verschil te constateren dat de agrariërs ruimtelijk minder mobiel zijn dan de werknemers in de bouw. Zeer terecht constateert het CPB dan ook dat er een samenhang bestaat tussen verschillen in inkomensniveau, werkloosheidsniveau en de bedrijfstakkenamenstelling².

Hierna willen wij een korte analyse geven van het mogelijke verband tussen regionale inkomensverschillen en de werkloosheid in de bouw. Wij pretenderen hiermee niet een afsluitende analyse te leveren, maar willen slechts het belang van de genoemde relatie aanduiden.

Regionale inkomensverschillen

Het wekt langzamerhand geen verwondering meer als er geconstateerd wordt, dat de relatieve regionale in-

komensverschillen in Nederland behoorlijk stabiel zijn. De achterstand van met name het Noorden des lands, inclusief Noordost-Overijssel, is nogal hardnekkig. Hierbij dient aangetekend te worden dat de relatieve bevolkingsgroei van het noordelijke landsdeel bij die van het oostelijke en zuidelijke is achtergebleven.

Het ruimtelijke patroon van de gemiddelde inkomens per hoofd van de bevolking is bekend: het Westen heeft (als Nederland op 100 wordt gesteld) ongeveer 15 „punten” voorsprong op het Noorden, 13 op het Oosten en 12 op het Zuiden. Dit duidt op een structuurverschil. Indien men een fijnere regionale indeling neemt, die de structuurverschillen beter laat uitkomen, dan wordt de relatie inkomen en structuur nog duidelijker.

In de verschillende analyses die tot op heden zijn verricht, wordt gewerkt met de economisch-geografische gebieden (EGG's) of met een daarop gebaseerde indeling. We laten de belangrijkste twee analyses in het kort de revue passeren. Daarna voegen we daaraan de uitkomsten van een klein onderzoek onzerzijds toe.

Allereerst een studie van het Nederlands Economisch Instituut³. In deze studie hanteerde men een indeling in 54 regio's, gebaseerd op de EGG's. Na de formulering van een theoretisch model werd dit operationeel gemaakt ten einde het te kunnen toetsen. De uiteindelijke vorm werd:

$$Y_t = \delta_0 - \delta_1 r_t - \delta_2 z_t + \delta_3 a_t - \delta_4 u_t$$

waarin:

Y_t = inkomen per hoofd (1955);

r_t = netto natuurlijke bevolkingsgroei (1952);

a_t = verstedelijkingsfactor (d.w.z. percentage der bevolking in gemeenten met meer dan 40.000 inwoners in 1952);

u_t = werkloosheid;

z_t = percentage in de agrarische sector.

Het resultaat was als volgt:

$$Y_t = 2098,8 - 28,4 r_t - 3,5 z_t + 38,1 a_t - 107,3 u_t$$

(5,7) (2,0) (10,5) (32,6)

$$R = 0,84.$$

Tabel 1. Inkomen en groei van het inkomen per belastingplichtige (in gulden lopende prijzen)

Landsdeel	1958	1965	Groei-index 1965 (1958 = 100)
West	5.522	8.942	162
Oost	4.781	7.827	164
Zuid	4.762	7.927	166
Noord	4.666	7.676	165
Nederland	5.150	8.407	163

Bron: CBS, *Inkomensverdeling 1965. Regionale gegevens*, Den Haag 1970.

* De auteurs zijn respectievelijk wetenschappelijk medewerker sociale geografie en hoogleraar economische geografie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

¹ Zie: „Aanhangsel tot het Verslag van de Handelingen der Tweede Kamer”, blz. 93 en 94.

² CPB: „De Nederlandse economie in 1973”, Den Haag, 1970, blz. 168.

³ L. H. Klaassen, W. C. Kroft en R. Voskuil: *Regional Income Differences in Holland*, in: „*Papers and Proceedings Regional Science Association*”, 1964.

Van belang voor de verklaring van de *verschillen* in het inkomen per hoofd bleken vooral de bevolkingsgroei, de verstedelijkingsfactor en de werkloosheid.

Een tweede onderzoek is van Bosman⁴. Hij trachtte de *hoogte* van het gemiddelde inkomen per hoofd te verklaren. Per EGG relateerde hij het gemiddelde inkomen met vijf variabelen. Hoewel in het genoemde artikel de gebruikte formule niet wordt vermeld, zal deze er vermoedelijk als volgt hebben uitgezien (de gegevens zijn van 1960):

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 S + \beta_2 T + \beta_3 L + \beta_4 M + \beta_5 P$$

waarin:

Y_t = gemiddeld inkomen;

S = percentage van de beroepsbevolking werkzaam in de secundaire sector;

T = percentage van de beroepsbevolking werkzaam in de tertiaire sector;

L = percentage van de beroepsbevolking met minder dan middelbare school;

M = percentage van de beroepsbevolking met middelbare schoolopleiding;

P = α van Pareto.

Helaas worden in het artikel geen exacte resultaten gegeven. Wel vermeldt Bosman, dat vooral de variabelen T en M bijdroegen tot de verklaring. De secundaire sector bleek niet tot de verklaring bij te dragen, hetgeen Bosman de opmerking ontlokt dat industrialisatie van de te ontwikkelen regio's niet zo erg doelmatig is. Helaas vermeldt hij niet of de bouwsector in de secundaire sector is opgenomen.

Een derde model

De beide besproken modellen vertonen betrekkelijk breed samengestelde, dus heterogene, structuurvariabelen. Het is de vraag of deze heterogeniteit (met grote interne variantie) de correctheid niet aantast.

In ons model hebben wij ons beperkt en de werkloosheid in de bouwsector als een algemene negatieve structuurindicator opgenomen. Daarnaast werd in navolging van het NEI-model een verstedelijkingsindicator opgenomen. De reden om de werkloosheid in de bouw als indicator op te nemen is dat deze variabele de conjunctuurgevoeligheid van de bouw indiceert, maar zeker ook de „opvolger” is van de werkloosheid in de agrarische sector, zoals wij boven uiteenzetten. De keuze voor een verstedelijkingsindicator behoeft weinig verklaring. In de grote stedelijke gebieden is gedurende de laatste twintig jaar geen noemenswaardige werkloosheid opgetreden.

Als algemene indicator voor de verstedelijking van een gebied werd de bevolkingsdichtheid gekozen. Wij werkten met 41 gebieden op basis van de EGG's, waarbij ernaar gestreefd werd, zoveel mogelijk gebieden te verkrijgen die als *regionale arbeidsmarkt* mogen worden gezien.

Wij hebben getracht dit model voor de twee jaren 1950 en 1965⁵ te toetsen. De werkloosheid in de bouwsector kon evenwel voor 1950 niet worden verkregen. Bovendien bleek 1965 vanwege de gunstige conjuncturele situatie niet geschikt voor de invoering van de werkloosheidscijfers. Vandaar dat deze voor het „depressiejaar” 1967 zijn genomen (als percentage van

de mannelijke beroepsbevolking) en in verband gebracht met de laatst beschikbare inkomenscijfers (van 1965). De werkloosheidscijfers werden verkregen via de Stichting Sociaal Fonds Bouwnijverheid. Voor de bevolkingsdichtheid werden wél de cijfers van 1965 gehanteerd.

Het gehanteerde model bij de berekeningen⁶ was:

$$X_0 = \alpha_0 - \alpha_1 X_1 + \alpha_2 X_2$$

waarin:

X_0 = het gemiddelde inkomen per hoofd (1965);

X_1 = werkloosheid in de bouwsector;

X_2 = verstedelijkingsfactor.

Het resultaat was:

$$X_0 = 4098,73 - 12,081 X_1 + 4,349 X_2$$

(0,0318) (0,0782)
(0,73%) (0,65%)

$R = 0,95$; de verklaarde variantie is dus 91,3%.

De partiële correlatiecoëfficiënten waren:

$r_{01} = -0,73$; $r_{02} = 0,65$ en $r_{12} = -0,052$, zodat geconstateerd mag worden dat de variabele werkloosheid in de bouwsector inderdaad als een belangrijke structuurindicator voor de zwakkere gebieden kan worden gezien. Let wel, de gehanteerde formule richt de aandacht vooral op een verklaring van de inkomensverschillen en *niet* op de *hoogte*.

Conclusie

Terugkomend op het antwoord van de minister op de vraag uit de Tweede Kamer, mag nu in twijfel worden getrokken, of men de ernst van de regionale werkloosheid in de bouw (ook bij een nationaal nog bestaand evenwicht in vraag en aanbod op de arbeidsmarkt) voldoende beseft. Het structureren van de bouw in bijvoorbeeld het Noorden des lands (inclusief Noord-oost-Overijssel) ware dus wel degelijk te overwegen. Een eerste bijdrage zou al kunnen zijn om de bouwstop voor de Groningse Universiteit op te heffen en bijvoorbeeld de reconstructie van de binnensteden van Groningen, Leeuwarden, Assen e.d. versneld ter hand te nemen.

Natuurlijk wordt dezerzijds beseft dat daarmee slechts de structuurindicator wordt aangevat en dat daarmee de structuur nog niet verbeterd is. Daarvoor is de andere variabele (i.c. de bevolkingsspreiding) te hanteren, hetgeen ook in de *Tweede Nota over de Ruimtelijke Ordening in Nederland* wordt beoogd, maar nog niet is nagestreefd. Woningbouw zou voor de bevolkingsspreiding en voor het aantrekken van werkgelegenheid dus verschillende vliegen in één klap kunnen slaan.

S. Grit
J. G. Lambooy

⁴ A. Bosman: *Een regionaal middenstandsbeleid?, in „Kroniek van het Ambacht / Klein- en Middenbedrijf”, januari-april, 1970, blz. 83-91.*

⁵ *Het laatste jaar waarvan het CBS de gegevens van de regionale inkomensverschillen publiceerde.*

⁶ *Gehanteerd werd de Pivotal Condensation Method uit: A. R. Baggeley: „Intermediate Correlation Methods”, New York 1964, blz. 45 e.v.*

Nieuwe gedachten over een nieuwe universiteit

DR. H. M. H. A. VAN DER VALK

Problemen

Variëteit en diversificatie behoren kenmerken te zijn van een wetenschappelijk onderwijsstelsel. Op dit gebied zijn in ons land in de laatste tien jaren aanzienlijke vorderingen gemaakt. Dat was vooral nodig om een bestaande achterstand in te halen. Het betekent echter niet, dat hiermede een eindpunt is bereikt. Intussen ontstonden nieuwe problemen. De herstructurering van het onderwijs, zoals o.m. in de voorstellen van Prof. Posthumus tot uiting komt, is er één van. Daarnaast vragen doceertechnieken, leermethoden, leermiddelen en democratisering de aandacht.

Deze vraagstukken zijn van belang mede in verband met het toenemende aantal studenten, dat in enkele faculteiten reeds de capaciteitsgrens heeft overschreden of genaderd. Een oplossing voor dit probleem, zoals het numerus-clausus-systeem heeft grote bezwaren als er geen uitwijkmogelijkheden zijn. Het wetenschappelijke onderwijssysteem in Nederland verschilt in dit opzicht sterk van het Amerikaanse. Daar is door de uiteenlopende kwaliteit van wetenschappelijke instellingen voor vrijwel iedereen wel iets van zijn gading te vinden¹. Daarom komt het ons voor dat spoedig oplossingen moeten worden gevonden voor de wetenschappelijke instellingen die uit hun voegen barsten. Een van de oplossingen, waarover gedacht wordt is de integratie van het hoger beroepsonderwijs in het wetenschappelijk onderwijs, met het doel de scheefgetrokken verhouding tussen beide sectoren te verbeteren. Daarnaast moet aan andere oplossingen worden gedacht. Dat is het doel van dit artikel. Het gaat ervan uit, dat er een grote onzichtbaar blijvende vraag naar wetenschappelijk onderwijs bestaat, naast de bestaande groeiende vraag.

Naast de studenten zijn er namelijk nog anderen die om een wetenschappelijke opleiding resp. heropleiding vragen en waarvoor nog niet een bevredigende oplossing is gevonden. Hiertoe behoren de werkende jongeren en de werkende ouderen. Deze laatsten omvatten drie groepen: zij die nooit een wetenschappelijke opleiding hebben gehad; zij die hun kennis willen aanvullen wegens snelle veroudering; en zij die een nieuw vak willen kiezen.

Geheel nieuwe opzet

Het waren deze „vergeten groepen”, waarvoor wij zeven jaar geleden een oplossing zochten in een nieuwe vorm van universitair onderwijs: een soort open universiteit, die een andere opzet zou hebben dan de bestaande universiteiten².

Deze gedachte is bij ons herleefd door de vele plannen die in de Verenigde Staten bestaan en worden gemaakt en waarvan reeds enkele tot uitvoering zijn gekomen.

Begin oktober hadden wij het voorrecht een dag de gast te zijn van een van deze nieuwe instellingen: het wetenschappelijke en administratieve centrum van het Empire State College te Saratoga Springs, dat enige dagen later zijn deuren op drie plaatsen in de staat New York zou openen om een nieuw experiment op het gebied van de wetenschappelijke opleiding te beginnen.

De besprekingen in genoemd centrum hebben ons ervan overtuigd, dat dit experiment de aandacht verdient. Dit college is niet een kopie van de bijna 2.500 colleges die er in de Verenigde Staten zijn. De opzet is uniek. Het is het resultaat van veel onderzoek dat op onderwijsgebied in dit land wordt verricht en waaruit soms revolutionair lijkende ideeën te voorschijn komen. Uitgangspunt van dit college is, dat de snel veranderde samenleving behoefte heeft aan personen, die hebben geleerd hoe te leren en die verder weten hoe zij hun eigen opleiding en ontwikkeling zo effectief mogelijk kunnen bevorderen. Geen van ons weet, welke kennis en bekwaamheden over vijf, tien of twintig jaar nodig zijn. Alles wat we weten, is dat veel van die kennis thans nog niet bestaat en dat we in staat moeten zijn haar te gebruiken als zij beschikbaar komt.

Empire State College streeft ernaar het wetenschappelijke onderwijs — nog niet op alle gebieden — naar de mensen te brengen, hen te helpen een stevige ondergrond voor hun eigen bestaan te geven en hun eigen toekomst te scheppen. Dit uitgangspunt openbaart zich in de verhouding van het college tot de student die daar wil studeren. De student sluit een studieovereenkomst (eerst voorlopig, daarna definitief) met het college, waarbij rekening wordt gehouden met zijn aanleg, wensen enz. Een van de belangrijkste voorwaarden voor toelating is de motivering van de student. Dit brengt met zich, dat dit college geen open toelating³ heeft, hetgeen overigens geheel in overeenstemming is met de Amerikaanse gewoonten op dit gebied: namelijk de selectie van de sollicitanten. Deze selectie is vooral voor de goede colleges buitengewoon streng.

De studieovereenkomst leidt ertoe, dat het college efficiënter zal werken dan vrijwel alle wetenschappelijke

¹ Dit stelsel is beschreven in ons artikel: *Het selectiesysteem in het wetenschappelijk onderwijs in de Verenigde Staten*, in „Kwartaalbericht van het NOIB”, Stichting Nijenrode, april 1966.

² In het artikel: *Gedachten over een nieuwe universiteit*, in „ESB” van 3 juni 1964.

³ Er bestaat nogal eens misverstand over de begrippen „open admission” en „open university”. Onder het „open admission”-systeem wordt iedereen met een „high-school”-diploma toegelaten en bij een enkele instelling zelfs zonder dit diploma. Het wordt in een aantal instellingen in de Verenigde Staten vooral toegepast voor de onder-geprivilegieerde jongeren. Het doel is een enorme achterstand op dit gebied in te halen.

instellingen. Het kan door de voorwaarde met betrekking tot de toelating de toeloop van „onvrijwillige” studenten — onder meer af te leiden uit het grote aantal dat de studie opgeeft — aanzienlijk beperken. De kosten die deze studenten veroorzaken voor ouders, staat en particuliere instellingen, zijn enorm. De motivering, die vaak bij jongeren ontbreekt, is daarentegen meestal ruimschoots aanwezig bij degenen die een betrekking hebben, maar deze voor een studie niet kunnen of willen opgeven. Daarin komt het college tegemoet. De studieduur wordt aangepast aan de omstandigheden van de student. Ervaring in een vak of beroep acht het college een groot voordeel. Het college zal daarom ook jongere studenten aanmoedigen een deel van hun studietijd door te brengen in zinvolle betrekkingen⁴; voor het vinden hiervan geeft het college zijn medewerking.

Het genoemde college heeft geen campus, d.w.z. geen gebouwen met collegezalen, laboratoria enz. De kennis moet worden verkregen door zelfstudie, aangevuld met een aantal weekend-seminars, zomercolleges, eventueel korte studies aan andere, wel-campus-colleges enz. Het grootste deel van het programma moet thuis worden uitgevoerd en in een andere niet-campus-omgeving.

De uitvoering van het leerprogramma is, omdat er geen vast tijdstip van afstuderen bestaat, zeer flexibel; zij wordt aangepast aan de behoeften van de student. De student ontvangt een met hem uitgewerkt en overeengekomen leerprogramma en studiemateriaal (waaronder cassettes), dat hij moet aanvullen met alles wat hij voor zijn studie nodig kan hebben: boeken, actuele artikelen, televisieuitzendingen enz. Eigen initiatief op dit gebied wordt aangemoedigd. De student heeft dus een eigen inbreng. De studie heeft o.a. als doel, dat de student leert nieuwe informatie om te zetten in kennis die kan worden gebruikt.

Een van de grote voordelen van dit college is, dat een groep van onderzoekers werkt aan het gereedmaken van het beste leermateriaal en het zoeken naar de beste leertechniek: belangrijke onderdelen van een studie in een tijd van snelle vooruitgang van de wetenschap en van nieuwe uitvindingen op het gebied van educatieve technologie. Hiermede wordt ook tegemoet gekomen aan de kritiek van een deel van de Amerikaanse studenten, die zich richt op de kwaliteit van docenten en leerprogramma⁵. In dit stelsel is de hoogleraar meer de mentor.

De zelfstudie heeft natuurlijk het bezwaar van een te gering contact met de universiteit, niet alleen uit het oogpunt van studie, maar vooral uit het oogpunt van vorming. Bovendien leidt zelfstudie tot verflauwing van de animo. Zo hebben onderzoeken aangetoond dat ongeveer 60% van degenen, die door middel van een schriftelijke cursus studeren, hun studie opgeven. Het mentorsysteem is een middel om deze bezwaren te verminderen; de student kan altijd contact met hem opnemen en geholpen worden. Bovendien dragen weekend-seminars ook hiertoe bij. De grote nadruk op de zelfstudie brengt mede, dat de materiële uitrusting van het nieuwe college beperkt kan blijven, evenals het aantal hoogleraren. Wat het eerste betreft, zijn studies waarbij laboratoria moeten worden gebruikt, nog niet mogelijk. Verder wordt een besparing bereikt doordat de zelfstudie ertoe leidt, dat de verhouding van het aantal hoogleraren tot het aantal studenten ongeveer 1 op 30

bedraagt, d.w.z. het dubbele van de normale verhouding. Bovendien worden er geen docenten aangesteld voor bijv. een bijvak, waarvoor slechts een handjevol studenten belangstelling heeft. Voor dit soort onderwijs worden ad hoc deskundigen aangetrokken.

Uit deze korte beschouwing blijkt reeds, dat dit college verschilt van de open universiteit in Engeland, die in het begin van dit jaar is geopend. De verschillen zijn onder meer: de aanpassing van de leerstof aan de mogelijkheden en wensen van de student, de grotere nadruk op de zelfstudie, een betere studiebegeleiding en een grotere flexibiliteit. De leiders van dit college zijn er allerminst van overtuigd, dat zij de perfecte wijze van het overbrengen van kennis aan studenten hebben gevonden. Daarvoor is het college nog teveel een experiment. Ook is dit systeem niet voor alle studenten geschikt. Onze overtuiging, na een dag van aanhoren en discussie (te kort voor een grondig onderzoek van alle aspecten) is, dat met dit systeem de juiste richting is ingeslagen.

Toepassing in Nederland?

De vraag rijst of dit nieuwe soort college ook iets voor ons land zou zijn. Wij menen deze vraag bevestigend te kunnen beantwoorden, waarbij er onmiddellijk aan moet worden toegevoegd, dat kennisneming met andere experimenten zowel elders in de Verenigde Staten als in andere landen noodzakelijk is. Er is op dit gebied veel te leren van de ervaring van anderen. Vooral uit de Verenigde Staten, waar wij een groot enthousiasme hebben waargenomen bij jonge afgestudeerden. Het bruist op dit gebied van leven met vaak constructieve ideeën.

Het hierboven beknopt beschreven experiment is een dieper onderzoek waard. De reden hiervoor is onder meer, dat de toelating niet uitsluitend op grond van intellect, maar ook op grond van motivering is gebaseerd. Daarnaast past de zelfstudie op die manier geheel bij hetgeen later van een academicus wordt verwacht. Vroeger kon men met zijn verkregen kennis zijn gehele leven toe, thans moeten velen hard werken om bij te blijven. Zelfstudie is een uitstekende voorbereiding daartoe. Deze zelfstudie wordt bovendien ondersteund door het best beschikbare materiaal. Tenslotte zorgen deskundigen voor opvulling van de hiaten in de kennis van de student.

Een academie als het beschreven Amerikaanse college kan, meer dan een universiteit doet, vooral de jongeren uit de arbeidersklasse stimuleren wetenschappelijk onderwijs te volgen en daardoor een van de gebreken van de huidige opbouw van de studentenmaatschappij opheffen of verminderen. Verder kan zij ook voor gepensioneerden van betekenis worden, hetzij voor eigen ontwikkeling, hetzij — en dat kan zeer belangrijk zijn — voor functies als ad hoc deskundigen. Indien aan de wens van velen wordt voldaan te komen tot een steeds

⁴ Het semester en het „term”-systeem (ongeveer 12 weken), beide met voor deze korte periode afgeronde programma's, zijn voor dit doel bijzonder geschikt.

⁵ Zie over deze kritiek ons artikel: *Crisis in het wetenschappelijk onderwijs in de Verenigde Staten*, in „ESB” van 7 juli 1971.

vroegere pensionering ontstaat er een steeds groter reservoir van ongebruikte deskundigheid en wijsheid, dat voor dit doel beschikbaar zou zijn.

Een dergelijke academie kan meer in het centrum van de belangstelling staan dan een universiteit vanwege de contacten die zij onderhoudt met de overheid, het bedrijfsleven enz. voor de plaatsing van studenten en vanwege het contact dat de studerende werkenden met de maatschappij hebben. Zo worden in een provinciaal of regionaal kader mogelijkheden voor de ontplooiing van de bevolking geschapen, die aan een universiteit vaak ontbreken. Als vestigingsplaats denkt men in de eerste plaats aan gebieden waar geen wetenschappelijke instelling bestaat of zal komen, zoals Drenthe, Friesland en Zeeland. Verder komt natuurlijk het westen van ons land als vestigingsplaats in aanmerking omdat daar de grootste vraag naar dit soort onderwijs bestaat. In het kader van dit artikel zien wij ervan af een verdere uitwerking van allerlei andere aspecten te geven.

Een aantal andere voordelen verdient evenwel de aandacht. Een dergelijke instelling zou goed passen in de nieuw voorgestelde structuur van het wetenschappelijke onderwijs. Verder is zij in korte tijd van de grond te krijgen omdat een groot stuk ervaring van andere landen kan worden gebruikt. Het moet mogelijk zijn in twee jaren gereed te komen, waarbij als additioneel voordeel geldt, dat op elk moment kan worden begonnen omdat het een continue instelling is.

Het aantrekkelijke van een dergelijke instelling is niet alleen de opzet maar ook de betrekkelijk lage kosten. De reden hiervoor is de kleine materiële uitrusting, die slechts een deel is van een universiteit zonder laboratoria (geen auditorium, collegezalen, bibliotheek, cafetaria's, sportfaciliteiten enz.). Ook de lopende kosten zijn veel lager doordat het aantal hoogleraren beperkt is, het aantal studenten per hoogleraar veel gunstiger is en de algemene onderhoudskosten veel lager zijn. Globaal geschat kunnen de totale kosten de helft van de kosten van een universiteit bedragen, maar het zou ons niet verbazen als deze kosten bij een efficiënt beheer nog lager zouden uitkomen.

Beschouwt men het als een experiment, dan is bij het mislukken ervan heel weinig verloren. Daartegenover staat dat het bij het welslagen een belangrijke bijdrage kan leveren tot het oplossen van één van de grote problemen van het wetenschappelijke onderwijs: de grote toeloop van studenten en de soms niet voldoende capaciteit; problemen die zich nog verder zullen toespitsen vanwege de toename van het aantal studenten en de bouwstop.

Een dergelijke academie verhoogt bovendien de variëteit van het wetenschappelijke onderwijs. Daarom zal zij voorzien in een dringende behoefte, die niet volledig naar buiten blijkt.

Het klinkt alles ongelooflijk, dat hoog gekwalificeerd onderwijs, verdere democratisering van het wetenschappelijke onderwijs, relatief verminderde toeloop van studenten naar de bestaande wetenschappelijke instellingen en sterk verlaagde kosten, in één slag zouden zijn te bereiken. Inderdaad zo klinkt het. Het is evenwel geen sprookje. Verlaging van de kosten, verhoging van de produktiviteit van het onderwijs en vele andere verbeteringen liggen binnen ons bereik.

v.d.V.

*Het Staatsbedrijf der PTT
zoekt in verband met
functiewisseling van één der
medewerkers voor haar
Centrale Afdeling Organisatie en
Efficiency een*

senior organisatie- adviseur

die betrokken zal worden bij het ontwerpen en mede uitvoeren van onderzoeken inzake structuur- en functioneringsvraagstukken, voornamelijk op concernniveau en het in aansluiting daarop ontwikkelen van advies- en invoeringsprogramma's

Vereisten:

academisch niveau; ervaring opgedaan bij een extern adviesbureau of bij een interne organisatie-afdeling van een concern; ervaring met het werken in projectgroepen.

Geboden:

de mogelijkheid tot het opbouwen van een in hoge mate zelfstandige en verantwoordelijke positie in een veelzijdige organisatie in beweging.

Nadere inlichtingen kunnen telefonisch worden verkregen bij dr. J. Kastelein (070-81 48 01, toestel 241).

Schriftelijke sollicitaties dienen te worden gericht aan het Hoofd van de Centrale Afdeling Hoger Personeel, Centrale Directie PTT, Antwoordnummer 2424 (geen postzegel), 's-Gravenhage.

**CENTRALE
DIRECTIE**

7112011

Toets op taak

VRIJETIJDSCENTRA

Kort geleden is het rapport verschenen dat de commissie-creativiteitscentra van het Nederlands Cultureel Contact heeft uitgebracht over de vorming van vrijetijdscentra in ons land. De commissie werd in 1969 ingesteld en zij had zich tot taak gesteld het opstellen van richtlijnen, die als uitgangspunt kunnen dienen voor experimenten met vrijetijdscentra, en het doen van aanbevelingen over de realisatie van deze projecten. Wat het laatste betreft adviseert de commissie tenminste 11 locaties in diverse regio's in Nederland aan te wijzen om daar met overheidsgeld experimenten te ontwikkelen. Bestaande instellingen die men als vrijetijdscentra zou kunnen aanduiden, zoals muziek- en balletscholen, richten hun activiteiten volgens de commissie te eenzijdig op bepaalde vormen van recreatie. Daarom wordt ervoor gepleit, dat deze instellingen worden ontwikkeld tot de bredere opzet die de commissie wenselijk acht voor het bevorderen van vrijetijdsbesteding in grote verscheidenheid.

Onder een vrijetijdscentrum wordt verstaan „een georganiseerde eenheid waarbinnen groepsmatige en individuele vrijetijdsbesteding mogelijk wordt gemaakt in cursorische, receptieve of ongebonden activiteiten”, die kunnen worden begeleid door deskundigen.

Als rechtvaardiging van het voorstel wordt gewezen op het feit dat de steeds snellere ontwikkeling van de techniek, het hogere arbeidstempo en de zwaardere druk waaronder in deze tijd arbeid wordt verricht, het belang van de vrije tijd doet toenemen. De commissie meent echter dat de accommodatie, die geschikt is om de vrije tijd door te brengen, grotendeels ontbreekt.

Blijkens het rapport moeten vijf taken worden toegekend aan een vrijetijdscentrum. In de eerste plaats dient het centrum de gelegenheid te bieden tot gerichte vorming en ontwikkeling (cursussen, studiefaciliteiten) en moet de mogelijkheid worden geboden van creatief bezigzijn. Voorts kan het instituut fungeren als ontspanningscentrum. Daarnaast moet het de mogelijkheid openen tot het ontmoeten „van mens tot mens in

kan gaan „dat er geen behoefte aan ontspannen sfeer in locaties die variëren van bar tot eetgelegenheid en van biljartzaal tot kegelbaan”. Het vrijetijdscentrum zal ook kunnen optreden als informatie- en actiecentrum, waardoor van het centrum impulsen uitgaan, die culturele en maatschappelijke ontwikkelingen bevorderen.

Uit bovenstaande opsomming blijkt dat het instituut, dat de commissie-creativiteitscentra in haar rapport voor ogen staat, een omvangrijk pakket recreatievoorzieningen zou moeten aanbieden. Dat roept de vraag op in welke relatie dit instituut komt te staan tot organisaties, die reeds op (een deel van) dit terrein werkzaam zijn. Is het de bedoeling dat het buurt- en clubhuiswerk, de volksuniversiteit, het jeugdwerk enz. blijven voortbestaan *naast* de nieuwe centra of moeten zij geheel of gedeeltelijk opgaan in het grotere verband? Dit probleem wordt helaas niet aan de orde gesteld.

Deze rubriek wordt verzorgd door het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven

Als men voor het laatste alternatief zou kiezen, kan het rapport wellicht het uitgangspunt vormen voor een vruchtbare gedachtenwisseling over de mogelijkheid van samenbundeling der verschillende activiteiten, die op het gebied van de vrijetijdsbesteding worden ontplooid. Gelet op de economische voordelen die veelal zijn verbonden aan centralisatie van het aanbod, is een dergelijke herbezinning op de organisatie van de vrijetijdsbesteding van harte toe te juichen.

De commissie is ervan overtuigd dat het publiek grote behoefte heeft aan een vrijetijdscentrum. Men hoeft slechts de krant na te slaan en de vakliteratuur te raadplegen om bevestigd te zien, dat de behoeften van de bevolking in dit opzicht groot zijn en van intense aard, aldus het rapport. De moeilijkheid is echter dat het publiek zich nauwelijks bewust is van deze behoeften. Er zijn dan ook commissieleden, die zich op het standpunt stellen, dat men er beter van uit een vrijetijdscentrum is, maar deze behoefte moet worden opgewekt en bewust gemaakt”. Deze leden bevelen dus vrijwel dezelfde strategie aan om het gedragspatroon van de consument te beïnvloeden als het veel gesmade bedrijfsleven toepast bij de afzetbevordering van zijn produktie.

De commissie heeft zich helaas

niet beziggehouden met de vraag of het belangrijkste instrument dat zij wil hanteren bij het stimuleren van het bezoek van vrijetijdscentra, de propaganda, voldoende effect zal sorteren. Men mag er toch niet zonder onderzoek van uitgaan dat de wensen van het publiek door propagandistische activiteiten in overeenstemming zijn te brengen met de ideeën van de commissieleden over een ideaal vrijetijdscentrum, een speciaal hiervoor aangewezen of gesticht gebouw waar men zich een bepaalde tijd en onder deskundige leiding op ongedwongen(?) wijze kan creëren. Ik denk dat vrijetijdsbesteding voor een groot deel van de bevolking betekent dat zij zelf plaats en tijd mogen bepalen om zich te ontspannen en de mensen te ontmoeten in wiens gezelschap ze gaarne vertoeven.

Er dient dan ook ernstig rekening te worden gehouden met de mogelijkheid dat de vrijetijdscentra weinig belangstelling zullen genieten van het publiek. Realisatie van het project zal dan leiden tot een omvangrijk exploitatieverlies, waarvoor een financier moet worden gezocht. Dit vooruitzicht stelt de commissie echter niet voor grote problemen. Zij doet een eenvoudige oplossing aan de hand: dwing de belastingbetaler het verschil bij te passen. Dat is kennelijk de straf die wordt gesteld op het verlenen van onvoldoende medewerking van het nobele streven van welzijnswerkers e.d. om de burger op passende wijze te laten genieten van zijn vrije tijd.

Drs. J. D. Hilferink

Au courant

BREED OVERLEG OP ZIJN SMALST

In de meest verwarrende discussie die ik ooit in de Sociaal-Economische Raad heb moeten aanhoren, heb ik in september de zo welgemoed begonnen poging om in „breed overleg” tot een gemeenschappelijke formule voor het loon- en prijsbeleid voor 1972 te komen zien vastlopen. De verwarring was na afloop zo groot, dat de krantelezer die meer dan één dagblad pleegt te lezen, waarschijnlijk twee volslagen tegenstrijdige verslagen onder ogen heeft gekregen, waaruit hij

de conclusie kon trekken dat een akkoord over de ruimte voor loonstijgingen tegelijkertijd kon betekenen, dat werkgevers en werknemers het nog net zo oneens waren als bij het mislukte zeven-voorzittersoverleg. Hoe onduidelijk de uitkomst van het SER-beraad was, blijkt wel uit het feit, dat de Raad van Nederlandse werkgeversverbonden het een week na dato nodig vond het werkgeversstandpunt nog eens in een afzonderlijke publikatie uiteen te zetten.

Ik vind het niet erg dat er geen akkoord is bereikt. Het is beter dat in een SER-commentaar duidelijk blijkt hoe verschillend de partijen denken, dan dat de tegenstellingen worden verdoezeld in één van die befaamde compromisformules van voorzitter de Pous.

Er lag overigens bij het begin van de vergadering zo'n voorgekookt compromis-voorstel op tafel. De opstellers van het stuk, Drs. de Pous en zijn secretaris Vermaas, hadden een paar regels wit gelaten. Wat op die opengelaten plaats moest worden ingevuld stond vermeld op een apart vel dat later werd uitgereikt. Het bevatte de uitwerking van de aanbeveling van de vijf kroonleden voor een tot 11,7% beperkte loonkostenstijging in 1972 in de vorm van een cijfervoorbeeld. In het gekissebis over het cijfervoorbeeld zijn de pogingen van Drs. de Pous, Prof. Schouten en Dr. Zijlstra, om partijen tot één standpunt te verzoenen, ten onder gegaan.

Een stukje discussie op basis van mijn aantekeningen: Bakkenist: „Ik wil werkelijke cijfers zien”. De Pous: „Wij spreken hier voor 82% van de werknemers die een nieuw contract sluiten. U en meneer Van Meteren vragen nu om een richtlijn voor de bedrijfstakken. Het cijfervoorbeeld geeft een gemiddelde aan. We moeten voorzichtig zijn met onderhandelingen in de SER. De organisaties kunnen op centraal niveau overeenkomen dat zij van dit gemiddelde uitgaan. Dan is het bindend geworden. In de Stichting kan men bepaalde afwijkingen overeenkomen, maar de raad kan niet in de plaats treden van de onderhandelaars in de bedrijfstakken. Ik wil een beroep doen op de raad om dicht bij elkaar te komen. Wij hebben elkaar volgend jaar hard nodig, het totale klimaat moet goed zijn”.

Om 14.15 uur wordt de vergadering geschorst voor lunch en nader beraad. Na de hervatting gaat de raad akkoord met een amendement van

Ter Heide (NVV). Daarin staat, dat het stijgingspercentage van de lonen etappewijze in twee à drie jaar moet worden teruggedrongen tot 8% en de prijzen tot 3 à 4%. Bakkenist houdt vol dat 8% nog teveel is en dat drie jaar te lang is. Hij begint even later over de na-indexering in het metaalcontract. Vraagt of die onder de 3% valt, die de economische deskundigen met de vakbeweging bij de „gemiddelde” ingangsdatum van nieuwe CAO's op 15 februari willen geven.

Schouten wijst hem erop, dat die na-indexering begrepen is in de 0,75% die de economische deskundigen in hun cijfervoorbeeld daarvoor hebben berekend.

Bakkenist: „Laten we afspreken dat de loonstijging volgend jaar drie plus één is vier procent wordt, inclusief na-indexering”.

Een eindelijk geïrriteerde Ter Heide zegt: „De na-indexering ligt vast in de contracten”. Bakkenist wil de na-indexering afhankelijk stellen van wat er daarna wordt gegeven. Hij wil de ruimte in de metaal beperken tot wat er in de chemische sector gegeven wordt. Bakkenist: „Dit slaat nergens op”.

De Pous: „Ik wil een laatste poging doen. Ik doe nog eens een beroep op de raad om tot een gemeenschappelijke visie te komen. . . . We zijn het erover eens dat veel vastligt, 7,4% van de totale loonstijging. We zijn het er ook over eens dat er een ruimte overblijft van 3,85%. Een vertaling daarvan naar de bedrijfstakken wordt verschillend uitgelegd. We moeten geen suggestie wekken voor de metaal. Dat is onze taak niet. We moeten een richtlijn voor de onderhandelingen geven”.

Bakkenist: „Ik wil niet aan de 3% na-indexering van de metaal komen. We moeten geen 3% voor 1 januari afspreken, de werkgevers willen alleen prijscompensatie voor 1972”.

De Pous: „Drie procent is een gemiddelde”.

Zijlstra: „Het probleem was of er in grote lijnen kon worden vastgesteld dat de loonontwikkeling in 1972 zo zou zijn dat de CAO's gemiddeld uitkomen op een loonsomstijging van 11,7%. Het cijfervoorbeeld is alleen bedoeld als een richtinggevend voorbeeld. Laten we er de zin aan toevoegen dat de raad hoopt dat dit resultaat wordt benaderd”.

Bakkenist: „Wij willen matiging door alleen prijscompensatie te geven”.

Zijlstra: „Maar deze formulering (met volledige compensatie - v. Zw.) komt ook op 11,7% uit.

Wanneer de lezer dit fragment uit de discussie niet helemaal kan volgen, is hem dat niet kwalijk te nemen. Ik vraag me dan ook af, hoe het de ministers zal vergaan die deze week met de werkgevers en werknemers, ieder afzonderlijk, moeten overleggen. In dat gesprek, waarbij overwogen moet worden of eventueel in lonen en prijzen moet worden ingegrepen, staat de vakbeweging, nu zij de kroonleden van de SER achter zich weet, bijzonder sterk.

Bakkenist heeft vorige week, op het congres van de Vesvu in Amsterdam gezegd, dat het feit dat werkgevers en werknemers het in het centrale overleg en in de SER niet eens zijn geworden, niet betekent dat het vrije loon- en prijsbeleid is mislukt, waardoor overheidsingrijpen noodzakelijk wordt. Hij heeft ook verklaard, dat afspraken op centraal niveau eigenlijk in strijd zijn met een vrij loon- en prijsbeleid.

Het zijn nogal onthullende uitspraken. In elk geval dragen zij niet bij tot versterking van de positie van de werkgevers, wie nu verweten kan worden dat zij willens en wetens het centrale overleg hebben laten mislukken, waarschijnlijk in de hoop dat bij de zo duidelijke ontspanning van de arbeidsmarkt in de bedrijfstakken betere resultaten behaald kunnen worden.

Ter Heide heeft in de SER een pleidooi gevoerd voor een beleidsplanning op middellange termijn, waarbij overheid, ondernemers en vakbeweging moeten worden betrokken (waar is het parlement?). Het was een onuitgewerkte schets voor een geïnstitutionaliseerd overleg over het gehele sociaal-economische beleid, waarbij niet alleen gelet zou moeten worden op lonen en prijzen, maar ook op de investeringen, de urgente collectieve voorzieningen en de inkomens buiten CAO's. Een schets voor een inkomensbeleid dus. Bakkenist zag er niets in, omdat een dergelijke planning onze acute problemen niet oplost.

Toch zal aan een dergelijk overleg niet te ontkomen zijn, wil men in Nederland ooit nog toekomen aan een gecoördineerd beleid waar de sociale partners aan meewerken.

A. F. van Zweeden

Boeken nieuws

Prof. J. C. Rietveldt: Aspecten van automatische informatieverwerking.
J. H. de Bussy NV, Amsterdam 1971, 256 blz., f. 24,50.

De toepassing van de computer voor administratieve doeleinden heeft de laatste jaren een grote vlucht genomen. Omdat de computerprijzen nog steeds een dalende lijn vertonen zal het aantal bedrijven dat de computer kan inschakelen voorlopig nog wel blijven toenemen. De problematiek van het toepasbaarheidsonderzoek en van de invoering van een geautomatiseerd informatiesysteem, de belangrijkste aspecten van automatische informatieverwerking die Prof. Rietveldt in zijn gelijknamige boek behandelt, heeft dan ook nog niet aan belang ingeboet. Ook de organisatorische problematiek van het computercentrum, waaraan eveneens een hoofdstuk is gewijd, verdient deze aandacht ten volle.

Het boek wordt geopend met twee inleidingen, één over administratie en één over computers, en afgesloten met een hoofdstuk over elementaire mathematische technieken. De inleiding over administratie is kort en degelijk, de inleiding over computers geeft een tamelijk uitvoerige beschrijving van technische details als het tweetalig talstelsel en de werking van de hypothetische computer SERA 60, terwijl onderwerpen als probleemgerichte talen, operating systems en bestandorganisatie niet of nauwelijks aan de orde komen. Wanneer deze inleiding alleen bedoeld is om belangstelling voor de computer op te wekken is dit geen bezwaar. Het lijkt me echter dat degenen die hun computerkennis uitsluitend aan deze inleiding ontleen wel enige moeite zullen hebben met de volgende hoofdstukken.

In het laatste hoofdstuk, over elementaire mathematische technieken, worden o.a. vraagstukken met samengestelde interest en eenvoudige statistische problemen behandeld. Hoewel dergelijke vraagstukken bij uitstek geschikt zijn als opgave voor een elementaire programmeercursus wordt in dit hoofdstuk naarstig gecijferd terwijl ook het gebruik van annuïtei-

ten- en rentetafels niet wordt geschuwd. Nu gaat het hier vooral om technieken die gebruikt kunnen worden bij het vooronderzoek naar de mogelijkheden van automatisering, terwijl in de praktijk het gebruik van een computer — bijvoorbeeld door middel van timesharing — daarbij niet rendabel zal zijn, maar de schrijver had de gelegenheid om het nut van de computer met enkele duidelijke voorbeelden aan te tonen niet voorbij mogen laten gaan.

Op de behandeling van het vooronderzoek naar de mogelijkheden van automatisering, de invoering van een geautomatiseerd systeem en de organisatie van het computercentrum valt weinig aan te merken. Men kan de schrijver niet verwijten dat hij te weinig aandacht aan de theorie heeft besteed; want er is op dit gebied nog nauwelijks enig systematisch onderzoek verricht. Het ontbreken van feiten en cijfers is evenmin een nadeel, omdat de economische verhoudingen zich zo snel wijzigen, dat die bij het verschijnen van het boek al weer verouderd kunnen zijn. Ook de tegenstrijdige opvattingen in de literatuur blijven gelukkig onbehandeld. Waar de schrijver een enigszins eenzijdige voorstelling van zaken geeft — hij somt vele voordelen van automatisering op en nauwelijks nadelen en hij noemt overwegend nadelen van uitbesteding van computerwerk — zal de lezer zelf tegenargumenten kunnen vinden. Jammer is

alleen dat sommige controversiële punten in het geheel niet aan de orde komen, zoals de organisatorische plaats van systeemontwerpers en programmeurs, en dat op andere punten de opvatting van de schrijver niet helemaal duidelijk wordt zoals bij de verbijzondering van de initiële kosten. Volgens de tekst moeten de initiële kosten, waaronder de kosten van systeemontwerp en programmering, in hun geheel worden verbijzonderd over de machine-uren, maar in een uitgewerkt voorbeeld worden deze kosten verwaarloosd hoewel zij even groot of zelfs groter kunnen zijn dan de aanschafkosten van de computer zelf.

Een heel andere vraag is of het boek geschikt is voor de lezerskring waarvoor de schrijver het heeft bestemd: degenen die behoefte hebben aan een oriëntatie in de praktijk en studenten die zich in de informatica willen verdiepen. Voor de eerste groep lijkt me de aanpak te abstract en soms ook te perfectionistisch: de ondernemer die een klein computersysteem wil aanschaffen zal gauw schrikken van de voorgestelde sturen en projectgroepen, om maar te zwijgen van het geschetste computercentrum met tenminste twaalf man personeel. Studenten zullen naast dit boek behoefte hebben aan een diepergaande beschrijving van computersystemen, waartoe een verwijzing naar de beschikbare literatuur gewenst zou zijn. Aangezien het boek echter een duidelijk en mijns inziens representatief beeld geeft van de opvattingen van accountants en andere specialisten op het gebied van de administratieve organisatie over computers en computergebruik lijkt het mij een geschikt boek voor computerkenners met een wetenschappelijke achtergrond die zich willen oriënteren op het gebied van de administratieve automatisering.

Drs. R. J. Casimir

N. H. Douben: Overheidsfinanciën in hoofdlijnen. Stenfert Kroese, Leiden 1971, 161 blz., f. 14,90.

De laatste tijd zijn er in Nederland een aantal boeken verschenen over de leer der openbare financiën. Eén daarvan is het hier besproken boekje, dat prettig en duidelijk geschreven is. De auteur, thans hoogleraar aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam, wil hiermee enkele hardnekkige misverstanden die

er op het gebied van de openbare financiën bestaan, uit de weg ruimen. Hij koos de vorm van een eenvoudig leerboek. Hierdoor bevat het voor de deskundige weinig nieuws, hoewel deze toch met plezier kennis zal nemen van de betoogtrant van de auteur.

Door middel van korte hoofdstuk-

ken, ieder afgesloten met vragen en opgaven, wordt het economische onderdeel van de openbare financiën behandeld. In het eerste hoofdstuk komt de goederenvoorziening van de overheid in een westerse volkshuishouding aan de orde. In het kort wordt hierbij aangegeven waarom de overheid ingrijpt bij de goederenvoorziening.

Eén van de misverstanden die de auteur wil wegwerken, is de mening dat de overheid niet produceert. Na te hebben aangegeven wat onder overheid verstaan moet worden, wordt geconcludeerd dat de toegevoegde waarde van de overheid voornamelijk bestaat uit de lonen en salarissen van ambtenaren, en dat de (afzet)waarde van de overheidsdiensten (= overheidsconsumptie) gesteld wordt op de som van input en toegevoegde waarde. Duidelijk wordt gemaakt, dat door de inschakeling van particuliere ondernemingen bij de totstandkoming van de collectieve voorzieningen een onderscheid moet worden gemaakt tussen toegevoegde waarde in de overheidssector, de waarde van de overheidsdiensten, de overheidsbestedingen en de overheidsuitgaven.

In het hoofdstuk over de bestedingen van de overheid worden deze bestedingen in categorieën verdeeld. Hierbij wordt aandacht besteed aan de oorzaken van de groei van de overheidsuitgaven. Het procentuele aandeel van de overheidsuitgaven in het nationale inkomen, beide gemeten in lopende prijzen, stijgt gestadig. Er wordt jammer genoeg niet bij vermeld dat deze stijging voornamelijk veroorzaakt wordt door de prijsstijgingen. Wordt namelijk gewerkt met gedefleerde bedragen, dus met constante prijzen, dan blijkt het procentuele aandeel van de overheidsuitgaven in het nationale inkomen af te nemen¹.

Het is mogelijk in een dun boekje toch veel te behandelen. Dit blijkt vooral in het hoofdstuk over de financiering van de overheidsuitgaven. Duidelijk worden de verschillende soorten belastingen behandeld, terwijl relatief veel aandacht wordt besteed aan enkele gevolgen van de belastingheffing (compensatie, wijziging in productie- en bestedingspatroon, afwenteling). Het is jammer dat in de passage over de sluipende progressie bij de stijging van het inkomen met

geen woord wordt gerept over de inflatiecorrectie. In hetzelfde hoofdstuk wordt in de paragraaf over tekorten en schulden aandacht aan het verschil tussen begrotings-, financierings- en liquiditeitsaldo.

De laatste drie hoofdstukken (veranderende rol van de overheid, de overheid in de macro-economische analyse, begrotingspolitiek en schuldpolitiek) zijn voornamelijk van macro-economische aard. Aangegeven wordt hoe door de veranderende rol van de overheid van nachtachtstaat naar verzorgingsstaat de economische politiek werd gewijzigd. O.a. door middel van een eenvoudig Keynesiaans model wordt behandeld hoe de overheid via haar bestedingen de nationale bestedingen kan sturen.

Uiteraard komt de thans actuele begrotingsnormering aan de orde. Kennelijk heeft de auteur zich niet in de discussie over de Zijlstra-norm willen mengen, want hij bekijkt deze norm nauwelijks kritisch. Bovendien schenkt hij geen aandacht aan mogelijke alternatieven als programma-budgettering en kosten-batenanalyse. Mijns inziens had de auteur dit beter kunnen doen dan een kritische paragraaf schrijven over het Haavelmo-effect.

Het boekje bevat aan het eind slechts een zeer bescheiden literatuurverwijzing, waardoor het de leek geen informatie geeft waar hij terecht kan voor specifieke onderwerpen. Bovendien ontbreekt een trefwoordenregister. Door de aanwezigheid van een uitvoerige inhoudsopgave is dit evenwel niet ernstig.

De bezwaren die ik opnoem, zijn niet van groot belang. Zoals uit het begin van deze bespreking reeds valt af te leiden, kan ik dit boekje zeker voor lezing en bestudering aanbevelen.

L.H.

Drs. Jap Kim Siong: De Indonesische Vennootschapsbelasting, achtergronden, ontwikkelingen, huidige stand. Kluwer, Deventer 1971, 97 blz., f. 14,50.

Dit boekje bevat een analyse van en een commentaar op de regels betreffende de Indonesische Vennootschapsbelasting. Het is bijgewerkt tot de wijzigingen van 1970 in de Ordonnantie op de Vennootschapsbelasting van 1925.

Het heeft de volgende hoofdstukken: 1. Enkele aspecten van het historische belastingstelsel van Indonesië; 2.

Rechtsgrond en karakter van de Indonesische vennootschapsbelasting; 3. Belginselen van belastingheffing; 4. Objectieve belastingplicht; 5. Fiscale woonplaats van lichamen; 6. Begrip onderneming/bedrijf; 7. Begrip vaste inrichting; 8. Begrippen interest, dividend en royalty; 9. Belastingheffing op interest en royalty's; 10. Belastingheffing op dividenden; 11. Deelnemingsvrijstelling; 12. Belastingtarieven; 13. Autonome regeling ter voorkoming van dubbele vennootschapsbelasting; 14. Verdragen ter voorkoming van dubbele belasting.

Tevens is opgenomen, in het Indonesisch zowel als in het Nederlands, de Wettekst Ordonnantie op de Vennootschapsbelasting, zoals deze thans van kracht is.

Energy and power, speciaal nummer van Scientific American. Meulenhoff-Bruna N.V., Amsterdam, september 1971, 246 blz., f. 4,25.

Dit speciale nummer van *Scientific American* bevat de volgende artikelen:

- C. Star: energy and power;
- F. J. Dyson: energy in the universe;
- M. King Hubbert: the energy resources of the earth;
- D. M. Gates: the flow of energy in the biosphere;
- W. B. Kemp: the flow of energy in a hunting society;
- R. A. Rappaport: the flow of energy in an agricultural society;
- E. Cook: the flow of energy in an industrial society;
- C. M. Summers: the conversion of energy;
- D. B. Luten: the economic geography of energy;
- M. Tribus en E. C. McIrvine: energy and information;
- M. Katz: decision-making in the production of power.

Michael Stone en Malcolm Warner: De computermaatschappij. Het Wereldvenster, Baarn 1971, 202 blz., f. 16,90.

In dit boek worden de neveneffecten van het computergebruik op de burger behandeld. Het wordt ingeleid door Mr. R. Crinche Le Roy, lector in het Administratief Recht en de Bestuurskunde aan de Rijksuniversiteit te Utrecht.

De auteurs beschrijven de mogelijkheden en de gevaren die verbou-

¹ Zie: *Overheidsbestedingen, in „ESB“ van 2 juni 1971, blz. 514.*

den zijn aan de snel voortschrijdende computerisatie en schetsen de achtergrond van deze ontwikkelingen, die een uitdaging zijn waaraan geen burger zich kan onttrekken. Technische vooruitgang behoeft niet per se het optreden van gevaren door ongewenste neveneffecten te betekenen. De dreigende onweerswolk aan de horizon van staatsstoezicht betekent echter wel een grote mogelijkheid van duistere en ongewenste ontwikkelingen omdat de macht van de computer te vergelijken is met de macht van de kernenergie. De auteurs vragen zich af wat er van onze persoonlijke vrijheid zal overblijven als handel en industrie, maatschappelijke instellingen en overheidslichamen, in hun drang naar efficiency, bij het verzamelen en sorteren van alle mogelijke informatie, onze privacy gebruiken. Zal de macht die door deze informatie ontstaat misbruik tot gevolg hebben?

Het boek wordt beëindigd met de waarschuwing dat de apathische lezer de pessimistische stellingen van de auteurs als „denkbeeldig” zal willen afdoen. De bedreigingen en gevaren zijn inderdaad denkbeeldig, omdat zij nog geen werkelijkheid zijn geworden. Maar de maatschappij staat wel wis en waarachtig „aan de rand van de afgrond”, aldus Stone en Warner.

Uwe Thomas: Computerized data banks in public administration. OECD informatics studies, Parijs 1971, 69 blz., f. 10.

Op de derde vergadering van de ministerraad van de OECD over de wetenschap in 1968, werd erkend, dat de ontwikkeling van de computertechniek van vitale betekenis is voor de lidstaten. Vandaar dat een commissie werd ingesteld over allerlei zaken, die betrekking hebben op de computer.

Eén van de studie-objecten was een onderzoek naar databanken bij de overheid. De resultaten van dit onderzoek worden in deze publikatie vermeld. De publikatie heeft drie doelstellingen:

1. de beschrijving van de automatisering van het beheer van data, samenhangend met de evolutie en de verandering in de overheidsadministratie;
2. de bespreking van enkele technische basiskennmerken van het moderne beheer van data;
3. het geven van richtlijnen voor de overheidsadministratie.

G. B. F. Niblett: Digital information and the privacy problem. OECD informatics studies, Parijs 1971, 58 blz., f. 9.

Het initiatief voor deze publikatie werd genomen op de derde vergadering van de ministerraad van de OECD over de wetenschap in 1968. Ze behandelt de groeiende belangheid van de informatie bij de overheidsadministratie. Hierdoor ontstaat er gevaar voor de privacy. In deze OECD-studie wordt geschreven hoe o.a. via wetgeving dit gevaar bezworen kan worden.

Landbouw-Economisch Instituut: Akkerbouw-1971. Den Haag 1971, 87 blz., f. 6,50.

In deze studie over de Nederlandse akkerbouwbedrijven is gepoogd inzicht te geven in de verschillende aspecten van deze bedrijfstak. Het rapport is bedoeld als basis ter beoordeling van het EG-prijnsbeleid voor de Nederlandse akkerbouw, maar ook als bijdrage tot een beter inzicht in de invloed van technische en economische ontwikkelingen op de bedrijfsvoering van akkerbouwbedrijven.

Er worden berekeningen gegeven over de ontwikkeling van kosten, opbrengsten, rentabiliteit en produktiviteit op akkerbouwbedrijven in enkele kleigebieden en in de veenkolonien. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen nacalculaties over de ontwikkelingen in het jongste verleden en voorcalculaties (prognoses) voor de ontwikkelingen in 1970/1971 en 1971/72.

Centre for educational research and innovation: Educational technology, the design and implementation of learning systems. OECD, Parijs 1971, 86 blz., f. 12.

Dit rapport is gebaseerd op het werk van de CERJ over de technologie van het onderwijs en op de resultaten van een seminar, dat van 19 tot 25 april 1970 over de technologie van het onderwijs in Leiden werd gehouden.

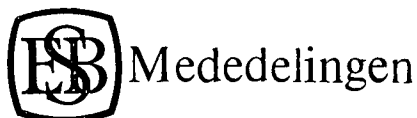
OECD: Educational policies for the 1970's. General report of the conference on policies for educational growth, Parijs 1971, 157 blz., f. 19.

Deze publikatie is het algemene rapport van de conferentie, die van 3 tot 5 juni 1970 te Parijs onder de titel: Educational policies for the 1970's werd gehouden. Ze bevat de discussiestukken met commentaren die op deze conferentie ter sprake

kwamen en de conclusies die daaruit kunnen worden afgeleid.

OECD: Science growth and society. A new perspective, Parijs 1971, 113 blz., f. 10.

Deze publikatie is het rapport van de studiegroep over het wetenschapsbeleid, die in 1969 door de OECD werd ingesteld. Voorzitter van de studiegroep was D. Harvey Brooks. De publikatie beschrijft de gehanteerde veronderstellingen; de relaties tussen economische groei, techniek en maatschappij; een evaluatie van prestaties, tekortkomingen en beperkingen van het wetenschapsbeleid in de jaren zestig; en tenslotte nieuwe benaderingen met enkele aanbevelingen over het wetenschapsbeleid in de jaren zeventig.

Problematiek gemeentefinanciën

Panta Rei, de kring van afgestudeerden der NEH, organiseert op donderdagavond 16 december a.s. te 19.30 uur, een bijeenkomst over de problematiek van de gemeentefinanciën.

Er zal een inleiding worden gehouden door Drs. E. L. Berg, directeur van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten.

Deze bijeenkomst, die ook voor niet-leden toegankelijk is, wordt gehouden in zaal D5 van de Nederlandse Economische Hogeschool, Burg. Oudlaan 50 te Rotterdam.

Naar München met de studiegroep Shoppingcentra

De Studiegroep Shoppingcentra (een co-productie van de Stichting Studie Centrum Distributie te 's-Hertogenbosch en Storebest NV te Ede) organiseert in mei 1972 een driedaags bezoek aan München. Er wordt gereisd met vliegtuigen. Bezocht worden de nieuwste Shopping Centres in en om München, en het „Olympisch dorp 1972”, in München.

Belangstellenden kunnen nu reeds, in principe, een plaats reserveren. Er zijn maximaal dertig plaatsen beschikbaar. Voorlopige reserveringen dienen uitsluitend schriftelijk te geschieden bij de Stichting Studie Centrum Distributie, Nijverheidsstraat 3 te 's-Hertogenbosch.

ziek

zijn

is duur en wordt steeds kostbaarder.

Observatie en opname komen meer voor dan vroeger, het gebruik van geneesmiddelen neemt toe, de specialist wordt sneller in consult geroepen. Alleen een polis op kostende prijs-basis biedt nog uitkomst. Doch waar?

In een onderlinge waarborgmaatschappij verzekeren de leden elkaar tegen zo gering mogelijk kosten.

Een Raad van Verzekerden stelt de voorwaarden en bijbehorende tarieven vast en bepaalt het acceptatie- en uitkeringsbeleid.

OHRA is zo'n onderlinge verzekeringsinstelling.

Zij valt ook onder het toezicht van de Verzekeringskamer.

Zij biedt een zijdens de maatschappij niet - opzegbare

polis - de Waardevaste Standaardpolis - tegen een zeer gunstige premie.

Zij doet dit reeds meer dan 40 jaar.

Zij groeit voortdurend, vooral door aanbevelingen van de verzekerde leden.

*Informaties worden
gaarne verstrekt door
OHRA Arnhem.*

*Van Pallandtstraat 11A
postbus 87
tel. 085 - 45 5911*